

BAJAI HONPOLGÁR

2012. március

XXIII. évfolyam 3. (256.) szám

Ára: 250 Ft

Ötven kép – ezer év

Történelmi séta a honfoglalástól a kiegyezésig

Az 1848-49-es szabadságharc tiszteletére a Türr István Múzeum 2012. március 14 – május 31. között a magyar történelem jeles személyiségeit, sorsfordító pillanatait bemutató kiállítást rendez. A Nagy István Képtárban március 14-én 18 órakor nyíló tárlat Máday Norbert műgyűjtő korábban a magyar közönség számára ismeretlen, egyedülálló metszetgyűjteményét mutatja be. Máday Norbert műgyűjtő majdnem két

évtizede kutatja és gyűjti azokat a magyar '48-as relikviákat, melyek a magyar közgyűjtemények anyagi lehetőségei híján többnyire sajnos az európai műkincspiacokon lelnek gazdára. Máday Norbert az első, s máig az egyetlen szenvedélyes gyűjtő, aki értékes magángyűjteményét szinte kizárólagosan a magyar kulturális örökség relikviáinak, azon belül is leginkább az 1848-49-es szabadságharc még föllelhető tárgyi em-

lékeinek, köztük különleges litográfiák vásárlásával hozta létre.

A Nagy István Képtárban 2012 márciusában Máday Norbert ötven metszetének kiállításával – a honfoglalástól a kiegyezésig – a magyar történelem ezer évének legfontosabb pillanatait, a magyar litográfia különleges alkotásait szeretnénk az érdeklődő közönség elé tárni.

Kovács Zita

Víz napja 2012

1992-ben az ENSZ 47. közgyűlésén március 22-ét a Víz Világnapjának nyilvánították. Ezen a napon világszerte a figyelem középpontjába kerül vízkészleteink megóvásának fontossága. A hidroszféra vízkészletének csupán 0,1%-a édesvíz. A szárazföldek növénytakarója, az állatvilág és az emberi élet szempontjából ennek a 0,1%-nyi vízmennyiségnek semmilyen más anyag által nem helyettesíthető alapvető jelentősége van. Az élet a vízben keletkezett, a víznek döntő szerepe van nemcsak kibontakoztatásában, hanem fenntartásában is. A Föld szervesanyag-termelésének túlnyomó része ma is a vizekben történik. Ugyanakkor az emberiség táplálékának döntő hányadát a szárazföldön termeli meg, és ehhez egyre több vízre van szüksége. Az idei Víz Világnap jelmondata „A világ szomjas, mert mi éhesek vagyunk”.

A vízügyi igazgatóságok, mint a hazai vízfolyások kezelői, szélsőségesebbé váló

környezeti viszonyok közt is igyekeznek megteremteni a feltételeit a mezőgazdasági termelésnek.

Az Alsó-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóságnak fennállása 57 éve alatt számtalan kihívásnak kellett megfelelnie a térség vízgazdálkodásával összefüggésben. Árvíz, belvíz, jeges árvíz, aszály, vízhiány, vízminőségi problémák egyaránt előfordultak az 5881 km²-nyi működési területen.

Az Igazgatóság kezelésében van a Duna Dunaföldvár és a déli országhatár közötti 127 km-es szakasza és összességében mintegy 904 km hosszúságú, többnyire kettős hasznosítású (belvízelvezetés, öntözés) csatornarendszer. Állami tulajdonban lévő vízellátó- és vízelvezető művek kezelőjeként ár- és belvízvédelmi, folyógazdálkodási, hajózóút kifizetési, vízrendezési, vízminőségi kár-elhárítási feladatokat lát el, vízrajzi észlelőhálózatot üzemeltet. Közreműködőként vesz részt a vízgyűjtő-gazdálkodási terv készítésében és az intézkedési programok

végrehajtásában, a nemzetközi egyezményekből adódó feladatok ellátásában. Felügyeli a víziközmű társulatokat és gondoskodik az Ivóvízminőség-javító Program végrehajtásáról. Együttműködik a helyi önkormányzatokkal és víztársulatokkal a vízgazdálkodási feladatok megoldásában.

Napjaink vízgazdálkodását a szélsőségesse váló időjárási viszonyok nehezítik. A csapadék, a rendelkezésre álló vízkészletek és a vízigények térbeli és időbeli eloszlása nem mutat egyezést. A területen élők részéről változatlan igény a rendelkezésre álló vízkészletek térbeli és időbeni átrendezése. Ugyanakkor a gazdasági igények kiszolgálása mellett a fenntartható fejlődés érdekében biztosítani kell a vizek jó állapotát, ehhez ökológiai szempontokat, természetvédelmi igényeket is szem előtt kell tartani. Erre is felhívja a figyelmet minden évben március 22-én a Víz Világnapja.

*Telkes Róbert igazgató
ADUVIZIG*

Árvíz az ártéren, 2010

Városi eső után, 2011

Nagyvizes és kisvizes időszak a Sugovicában

Elfelejtett 48-as bajai hőseink

Pilaszánovits József bajai főbíró és fiai

Az 1848-49-es forradalom helyi történetéhez nemcsak a bajai születésűek tartoznak hozzá, hanem azok is, akik ekkor a város polgárai voltak, bár a viharos események messzire vitték őket városunktól. Egyiküket a nagykataiak – mint a szabadságharc gyermekhősét – a mai napig tisztelik. A tavalyi évben számos megemlékezést tartottak születésének 180. évfordulója alkalmából, pár éve külön kopjafát is állítottak neki. Ő Pilaszánovics Béla, Baja 1848. június 9-én megválasztott főbírójának a fia. Mielőtt honvéd lett, bátyjával együtt a bajai városi gimnáziumba (a III. Béla Gimnázium elődje, ahol ekkoriban még a ferencesek tanítottak) járt. Szülei valószínűleg azért költöztek városunkba, hogy a környék legjobb iskolájába járhasanak a fiúk. A család első bajai lakóháza nem ismert, de rokonuk, a táblabíró Pilaszánovits Antal halála (1847) után annak házáat örökölte, illetve vásárolta meg. Ezért lehet tudni, hogy 1848-ban a kis szerb templom közelében álló Fő utcai (ma Szabadság út) házból indultak útnak a haza védelmére.

Az idősebb Pilaszánovits József fegyverrel nem harcolt, a honvédelemben mégis fontos szerepet játszott. Egyik leghíresebb tette, amikor a haza javára felajánlotta a bajai harangokat. Az 1848. december 20-i közgyűlésen hangzott el: „Városi főbíró úr hazánk vészes helyzetét és más városok hazafias azon jeles tettet kiemelve miszerint e szorult helyzetben ágyuk öntésére szükséges ércanyag pottlására harangjait hazafias feláldozással a haza oltárára már sokan felajánlották nehogy e város melly különben sok tekintetben kereskedelmi 's miveltégi ügy szabadalmi állásánál fogva a haza előtt ösmeretes 's legujabban is törvényes kikülböztetésre méltatott a többi városoknál alantabb maradjon e részben úgy mind a hazai közérdek és e várostestülete kívánja intézkedni ... Baja városában levő templomokból némely nélkülözhető harangjait ezennel felajánlja”.

Mit lehet tudni életéről? Roglaticai Pilaszánovits József 1802. november 29-én született a családi birtokon, Roglaticán. Szülei Jakab és Goldenics Éva voltak. Két lánytestvére közül az egyiket, Borbálát Baján vette feleségül a komáromi Sárkány János. A másikat, Annát 1825-ben Bajsán vette feleségül bajsai Vojnits István. Ugyanebben az időben Pilaszánovits József bajsai

Vojnits István testvérét, bajsai Vojnits Antóniát (1805-1849) vette feleségül Házasságukból több gyermek származott: László (1826-27), Franciska (1828-29), József (1830-1896), Béla (1831-1849), Matild (1836), és Angéla Laura (1837-1852).

A családi életüket és a fiúknak a szabadságharcban játszott szerepét egy érdekes dokumentum, idősebb Pilaszánovics József feleségéhez írt levele világítja meg, mely az 1849-es tavasz viharos eseményeibe is bepillantást enged. A bajai családok menekülését, illetve a hadseregek mozgását mutatja, hogy a férj március elején nem tudja, hogy hol tartózkodik felesége, ezért három lehetséges címet is megad.

*Pilaszánovics Józsefnő, született Bajsai Vojnics Antónia asszonyságnak
Hajos – vagy Kalotsa,
vagy Pakson*

*Debreczen Marz 8án 849
Édes Tónim!*

Szerencsésen Debrecenbe értünk, itt ügyünk Bács Megyére hogy segedelmet kaphassunk megindítatott, és reménységbe vagyunk, hogy mielőbb haza térhetünk, Perczel Mór leend, az mind vezér tábornok – és hiszem, hogy lelkesen fogja vinni az ügyet, ötlet én kértem Kossuthtól Bács Megyére –

Józsink a hadügy Minisztériumba hivatalt kapot 500 pengő forint fizetéssel, most pedig a mint hallani pottlék fizetést kapandnak naponként 2 f pengőt, és ekkor évenkénti fizetése 1220 ft leend pengő, ez hála az Istenünk jól el vagyon látva –

Debrecenbe értemkor ezrivel tudakodtam albertünk után, de csak egy hét munkával tudhattam meg hogy merre van, azonnal útnak indultam Józsival, és Radán Gyulával és noha az első hallomás után Tiszafüreden csak 8 mérföldre volt Debrecen-től, még is vagy 30 mérföldet utaztunk be éjjel és nappal gyanánt míg még is hála Istennek fel találtam ötlet Tisza parton – de bé vándorolva töb helységeket keresve kerestem miután ők is folytonos mentbe voltak.

Tisza Roffon találtam fiunkat egy földes Urnál bé szállalva, éppen a ruháit váltogatva a midőn hozzá beléptem – ezt az örömet le irni lehetetlen, a mind meg látot, mind egy magán kívül ragadva megölelt tsokolt és sirt örömebe, hogy tsak még egyszer láthat.

Id. Pilaszánovits József

Elbeszélte szegény hogy megnyit szenvedett, a mikor a legnagyobb hidegek voltak e télen 9 álló nap és éjjelen által az Isten ege alatt voltak, keze, lába, füle és orra meg fagytak, de most már jobban van, tsupán még a füle sebes egy keveset, többször kenyerük sem volt –

Hanem azt mondom, hogy az Isten katonának teremtette, mondják a többi tiszt társai, hogy soha panaszt nem hallottak tőle, se soha rossz kedve nem, mindég egyforma vig – ha jól vagy rosszul megy dolga – van néki 3 déres lova, és olyan lovas, a minőt tsak lehet jó lovas képzeln, és e szakaszba elől leirni ötlet parancsolni és igazgatni e szakaszban, bár azt mondanád, hogy 30 éves katona – igen megváltozott, és tudja parancsolni és jó emberrel bánás módja van, és mind a tisztek, mind pedig a legénység is szereti.

Úgy hiszem hogy rövid időn fő hadnagy leend – igen kívánna téged láthatni, én hiszem is az Istent, hogy rövid időn meg fogod láthatni most tőle tisztán variak, Tiszar[?], el-kísértem Török SzentMiklósig, onnand ők Szolnokra, a melly akkor már bevoltvéve mendek, én pedig vissza Debrecenbe – hív úgy hiszem, hogy ők Pestnek meendnek, és ha ott lesznek, akkor keresd meg, majd meg fogod tudhatni.

Én ittend még leírom hogy szükséges vagyok tehetni bár mit is Bén Magján [?], maradok, ha látom, hogy sikertelen lenne minden iparkodásom, akkor az Isten tudja 's magam sem tudom mit tsináljak – hozzád minden esetre el megyek, és azután mást kel gondolnom – mar henyélve éhen halok nem lehetünk –

Albert és Józsi tsokolnak, mint minden rokonaikat is – én tsokollak benneteket, kis Samémel együtt, és Isten áldását kívánva vagyok

*szerető férjed
Jóskád*

Pilaszanovits Béla volt a kieszelője Abonynál egy hadicselnek, amellyel megkönnyítette a magyar sereg átkelését a Tiszán. A hatvani csatában és 1849. április 9-én a tápióbicskei csatában is részt vett. Utóbbiban, amikor a hídnál a magyarok visszavonulását fedezte, egy ágyúgolyó eltalálta és leszakította mindkét lábát. Sebültként még elszállították a nagykútai Keglevich kastélyba, ahol a szükségkórház volt, de itt behalt sérüléseibe. Erről írták a *Vasárnapi Újság* visszaemlékezésében: „Szomorúbb sorsa volt egy másik bácskai ifjú honvédnek, a szabadkai előkelő családból származott Pilaszanovics, szinte gyermekhuszárnak, ki bátyja, a fel-tűnően szép férfiú, Pilaszanovics Gyeni huszárkapitány oldala mellett a Ferdinánd-huszárokkal Tápió-Bicskénél vett részt először a csatában, s egy ágyúgolyó mindkét alsó lábszárát térden alól elszakította. Láttam a még gyöngye gyönyörű ifjút, a mint közönséges szekéren gróf Keglevichék nagy-kútai kastélyának udvarába szállították, jobban mondva behurczolták.” Néhány hónappal később Pesten édesanyja, Vojnits Antónia is meghalt.

1849 elején a hadi helyzet úgy alakult, hogy Zombort nem tudták megvédeni a honvédek. Ezután Baja – ahol nem voltak katonák – sem tudta megvédeni magát. A lakosság a menekülés mellett döntött, egy újságtudósítás szerint február elején a 14 ezer fős lakosságból tízezren hagyták el Baját. A város elhagyásakor az értékeket is

mentették, például a városi tanács gondoskodott arról, hogy a bajai árvtári iratokat lepecsételt ládában Nagyváradra vitték és a káptalan levéltár őrizetére bízták, hogy „az annyi rombolásokról ösmeretes rábráló csordák”-tól megmentsék.

A főbíró meneküléséről csak néhány elszórt adat maradt fenn, például az, hogy február 20-án Szegeden volt, később Debrecenben is megfordult. Kossuth Lajos is elismerte képességeit és lelkesedését. Az ügy iránti elkötelezettségének és jellemének köszönhetően azt, hogy tavasszal a szabadkai vésztörvényszéki elnökévé nevezték ki. Ennek ellenére nem mondott le főbírói székéről sem, amiről az is tanúskodik, hogy Baja tavaszi hadjárat alatti felszabadulása utáni első községtanácsulésán olvasták fel a levelét, mely szerint visszatéréséig Jilk Sándor tanácsnok helyettesíti, azaz főbíró-helyettes lesz. 1849. június elején Szabadkán volt, de július 22-én Bajáról jelentette a szabadkai kormánybiztosnak Báta elestét. Öt nappal később Baja ismét a császáriak kezére került.

A szabadságharc bukása után Pilaszanovits Józsefet letartóztatták és előbb Pesten, majd Josefstadtban töltötte 10 éves börtönbüntetését, és teljes vagyont is elkobozták. Fia, a fiatalabb Pilaszanovits József próbálta meg kiszabadítani, illetve büntetését enyhíteni. (A család pedig vigyázott a két árvára, nővére beköltözött a bajai házba, hogy ne kobozzák el.) 1870-ben, 68 éves korában Roglaticán halt meg és ott is temették el a családi sírboltba. Az ifjabb Pilaszanovics Józsefet, akinek a felesége egy bajai nemes kisasszony, Bogor Jolán volt, a Rókus temetőben helyezték örök nyugalomra. Obeliszkje ma is a kápolna közelében áll.

Fábián Borbála

Iff. Pilaszanovits József családjának sírköve

Bajai gondolatok egy történelmi mű kapcsán

Pete László: Olaszország magyar katonája

Türr István élete és tevékenysége 1825-1908 (Argumentum Kiadó, 2011)

Pete László közelmúltban megjelent könyve az első, Magyarországon kiadott tudományos összefoglalás Türr István életéről. A történész szakma bizonyára érdemben foglalkozik majd vele. Én nem szakszerű recenziót írok róla, csupán azt szeretném megfogalmazni, hogy szerintem mit jelenthet, mit jelent a tábormok szülővárosának közönsége számára ez a könyv.

Bajai kortársai jól ismerték és nagyra becsülték Türr szabadságharcos múltját. 1867-ben a város díszpolgárává választották, 1869-ben képviselőjükként szerették volna látni az országgyűlésben. Tanúi voltak a felnőttoktatás megszervezését célzó, Baján meghirdetett kezdeményezésének és a Ferenc-csatorna megújításáért végzett munkájának. Tudtak a Korintoszi-csatorna építésé-

ben és a békemozgalmakban vállalt szerepéről. Tisztában voltak életműve történelmi jelentőségével. Ezért történt, hogy a szülőváros még életében megtisztelte azzal, hogy utcát nevezett el róla, halála után pedig szobrot kívántak állítani emlékére.

Ebből végül nem lett semmi, jött az első világháború, majd a szerb megszállás három éve. 1925-ben születésének 100. évforduló-

ja adott alkalmat a régen áhított ünneplésre. Ekkor vette fel nevét a két évvel korábban alapított fiú felsőkereskedelmi iskola, és ekkor jelent meg Gonda Béla *Türr tábornok* című könyve, amely az életút részletes ismertetésével megalapozta a tartalmas emlékezést. Ugyanezt a célt szolgálta a Duna és a Sugovica találkozásánál 1934-ben emelt Türr-kilátó és a rajta olvasható veretes szöveg. Aztán múltak az évek, évtizedek, s hiába, hogy a városban emléktáblával jelölték meg szülőháza helyét (1948), és újabb és újabb intézményeket ékesítettek fel nevével, személyéről egyre kevesebb szó esett. (Érdekes, hogy a Rákosi-rendszer bőven osztogatta Türr nevét. A bajai múzeumnak és a pápai korábbi bencés gimnáziumnak 1951-ben, a bajai szakmunkásképző iskolának és a *Tatár* vontatógőzösnek, amelyen 1920-ban egy rövid ideig József Attila hajósíneskodott, 1955-ben utalták ki az új nevet.)

Régi-régi szokás Baján egy-egy szép napon kísértelni a Türrhöz. A megnevezés helyet jelöl. Ez önmagában természetesen nem baj. A baj az, ha az arra járóknak a rotunda belsejében olvasható mondatokat – egyéb ismeretek híján – nincs mihez kötniük, akkor ugyanis hatástalanok maradnak. Mivel hosszú évtizedeken keresztül a város jóformán semmit nem tett az 1925-ben megalapozott Türr-kultusz ébren tartásáért, óhatatlanul ez történt (s talán olykor megtörténik ma is).

Magyarország tizennégy városában van Türr István utca (Budapesten kettő is), és a hajdani Nagy-Magyarországon Fiumétől Kolozsvárig számos további közterület viselte nevét, de a köztudatból szinte teljesen kikapott minden róla szóló ismeret. (Amikor egyszer régen egy könyvkiadással és -terjesztéssel foglalkozó, tehát tájékozottnak tekinthető ember előtt megemlítettem a Türr István nevet, azt kérdezte: ugye festő volt, vagy talán zeneszerző?)

Néhány bajai az 1970-es években kezdett el foglalkozni Türr István életművével. Dr. Kubatov János *Türr István és a magyar felnőttoztatás kezdetei* címmel írt tanulmányt, dr. Faludi Gábor Türr és a Ferencsatorna ügyeinek kutatásába fogott, dr. Solymos Ede, a róla elnevezett múzeum igazgatója, születésének 150. évfordulóját igyekezett méltóképpen előkészíteni és megrendezni. Ez kis késéssel, 1976 márciusában meg is történt, mégpedig Türr unokája, Madam Selier részvételével. Ezzel valami – legalább szülővárosában – elkezdődött.

A következőkben (ha ritkán is) a kínálkozó évfordulók álltak a Türr-re emlékező események középpontjában. 2000-ben, születése 175. évfordulóján tiszteletére rangos olasz előadókat is felvonultató emlékülés volt Ba-

ján. *Én A szabadság katonája* című életrajzi regényemmel igyekeztem a személye iránt érdeklődők ismereteit bővíteni.

Az igazán örvendetes fordulat akkor következett be, amikor Baja város képviselő-testülete 2008-at Türr Emlékévként nyilvánította. Halálának 100. évfordulója köré ennek nyomán számos rá emlékező városi rendezvény valósult meg. Lapunk, a *Bajai Honpolgár* is derekasan kivette részét az ünnepi emlékezésből. Az év folyamán megjelent számok mindegyikében közöltünk írásokat Türr életének jeles állomásairól, összegyűjtöttük az őt ábrázoló szobrok, domborművek, a tiszteletére készült emléktáblák, emlékérmek fényképeit, utánajártunk a róla elnevezett utcáknak és objektumoknak. Az Emlékév legfontosabb eseménye Gonda Béla könyvének reprint kiadása volt. A Türr István Múzeum gondozásában júniusban megjelent kötetre 547-en fizettek elő, és azóta további 300 példány talált gazdára. Ez minden szónál meggyőzőbben bizonyítja, hogy a város közönsége (és egy szélesebb olvasói kör is) végre az őt megillető érdeklődéssel fordult Türr István személye felé. Kultuszának helyi reneszánszát jelzi a városházán róla elnevezett terem is, benne egyenruhájával és az életét felidéző sok-sok képpel. Azt persze csak remélni lehet, hogy a fiatalabb nemzedékekben is megmarad, tovább él az érdeklődés.

Nem csak Baja, hosszú időn keresztül a magyar történelemtudomány is mostohán bánt Türr-rel. Egy-két rövidke dolgozaton és néhány utaláson kívül szinte semmi nem jelent meg róla az utóbbi hatvan-hetven évben. Bővebb leírás életéről és tetteiről egyedül Lukács Lajosnak az olaszországi magyar emigrációról szóló munkáiban olvasható. A szerző rendkívül alapos levéltári kutatásokat végzett, és általában dicséretes eredményre jutott, a tábornok tevékenységének értékelését célzó következtetései azonban mellbevágóan egyoldalúak *A magyar garibaldisták útja* című, 1971-ben megjelent könyvében ezt írta Türr-ről: „Sajátos képességekkel rendelkezett ahhoz, hogy mindig messzemenően alkalmazkodni tudjon a változó körülményekhez, és felettébb könnyed természete következtében lelkiismereti problémák nem győtték... Türr volt a forradalom eszméivel és erkölcsi mértékével gyökeresen szakító korszak embere... További életútja sem kisebb ellentmondásokat takar, – szülővárosában, Baján felállított emlékműve viszont azt rögzíti kőbe az utókor okulására, hogy »Világraszóló munkásságában nemzetünk erényei éltek« – ami enyhén szólva kissé problematikus, éppen úgy, mint az az utalás, hogy »nekünk el nem múló példaképül« szolgálna Türr pályafutása. Ugyanis a kriti-

kus szembenézés e változatos élettel – éppen az ellenkező következtetések levonására nyújthat alkalmat.”

1985-ben a Móra Könyvkiadó ifjúságnak szánt sorozatában megjelent ugyan Dániel Anna *Így élt Türr István* című könyve, amely hiteles képet igyekezett nyújtani a változatos életútáról, de az csupán ismeretterjesztő mű volt, a hivatalos történettudomány továbbra is néma maradt. Így az utolsó, évtizedekig kétségbe nem vont történet-szi ítélet Türr-ről Lukács Lajosé volt.

2008-ban ugyan már érzékeltük, hogy mutatkozik bizonyos figyelem személye iránt (főleg Csorba Lászlónak, a római Magyar Akadémia igazgatójának kezdeményezése nyomán), ennek jele volt Csikszentmihályi Róbert Türr-mellszobrának római (1999) és Varga Tamás domborművének nápolyi (2002) avatása, de akkor még joggal mondhattuk, hogy „a magyar történelemtudomány mindmáig adós Türr életművének értékelésével”. 2008 előtt az egyetlen, kutatáson alapuló Türr-életrajz 2004-ben olaszul jelent meg. Szerzője, Pasquale Fornaro, a messinai egyetem tanára a 2008. évi emlékülésen a város vendége volt.

A Türr Emlékév zárásakor írt cikkemet így fejeztem be: „Jó lenne mielőbb kézbe venni a teljes életművet feltáró, értékelő magyar művet is.”

Amikor jámbor óhajomat megfogalmaztam, Pete László már javában könyve előmunkálatain dolgozott. 2003-tól több tanulmánya jelent meg Türr 1860 előtti életének néhány fontos mozzanatáról. Azokról itt, Baján nem tudtunk, mert kis példányszámú egyetemi kiadványokban és a Hadtörténelmi Közleményekben jelentek meg. A következő években azonban az általa megkezdett történet kikerekedett, a régen várt mű végre megjelent. Az *Olaszország magyar katonája* című könyv alcíme joggal ez: *Türr István élete és tevékenysége 1825-1908*. Születésétől haláláig követi nyomon hőse fordulatokban gazdag életútját. A Bevezetésben ezt írja róla: „Hosszú pályafutása során, a világ változásával és tapasztalatainak gyarapodásával párhuzamosan, gondolkodásmódja több tekintetben is módosult...” (figyeljünk csak!: tehát nem „felettébb könnyed természete következtében”, ahogyan Lukács Lajos állította), majd így jelöli meg történelmi helyét: „A korabeli Európa politikai és társadalmi eseményeinek kétségtelenül egyik főszereplője volt.”

Pete László imponálóan sokoldalú kutatásokat végzett munkája előkészítésekor. A gazdag irodalomjegyzék és a sok-sok láb-jegyzet bizonyítja, hogy a magyaron kívül végigolvasta a teljes olasz szakirodalmat, bú-

várkodott hazai és olaszországi levéltárakban, tanulmányozta és felhasználta a Risorgimento Történeti Intézetében őrzött Türr-iratokat. Utánajárt minden apró adatnak. Még a bécsi katonai archívumokból is szerzett információkat. Így tudhatjuk például, hogy Türr 1844-ben (nem 1846-ban) került ezredével Lombardiába, hogy 1846. július 3-án nevezték ki tizedessé, hogy 1848. április 10-én lett őrmester és 1848. november 9-én alhadnagy. Hosszan sorolhatnám tovább azokat az adatokat, amelyek magyarul ebben a könyvben olvashatók először, de nem teszem, mert nem szeretném azt a téves képzet ébreszteni, hogy fárasztó, unalmas adatgyűjtemény várja azt, aki kinyitja a könyvet. Az igazság ugyanis az, hogy az új adatok, tények nem terhelik meg, hanem ellenkezőleg: izgalmasan gazdagítják az olvasmányos stílusban előadott élettörténetet.

Mivel Baján nagyon sokan ismerik Gonda Béla könyvét, érdemes talán ahhoz mérni a Pete-könyvben fellelhető többletet. Az új életrajz egyrészt kiegészíti, bővíti a Gonda által leírtakat, másrészt részletesen beszámol olyan mozzanatokról is, amelyeket Gonda meg sem említ.

Lássunk néhány példát!

Gonda Türrnek a mazzinista szervezkedésben való részvételével kapcsolatban egy epizódot említ, Türr visszaemlékezését idézve a Pávia elfoglalását célzó, kútba esett próbálkozást. Pete Türr Kossuthnak írt jelentései és más adatok (pl. Mazzini leveleinek) felhasználásával részletesen tárgyalja az 1852-1854 között történeteket.

Más: Gonda Türr röpiratát idézve mutatja be az akkor éppen angol ezredes bukaresti tartóztatását 1855. november 1-jén, az ellene folyó eljárást, elítélését és 1856. február

23-i szabadulását, majd közli a császári kegyelemről szóló táviratot, amely az angol királynővel való szövetségre hivatkozik indoklásul. Pete leírja azt a több hónapos diplomáciai csatározást is, amely a háttérben zajlott: a romániai angol konzul és az ottani megszálló osztrák csapatok tábornoka közti többszöri levélváltást, a kormánya utasítása szerint eljáró bécsi angol követ tárgyalásait az osztrák miniszterelnökkel, az egyre erélyesebb angol tiltakozást, amely végül az osztrák meghátrálást kikényszerítette.

Részletesebb kiegészítés szól Türr megsebesülésének körülményeiről. Pete itt Carrano őrnagynak, a Garibaldi-hadosztály vezérkari főnökének beszámolójára támaszkodva minden részletre kiterjedő, pontos leírást ad a Trepontinál 1859. június 15-én lezajlott ütközetről és benne a „rettenthetetlen magyar” (Carrano nevezte így) szerepéről. Ezután hírt ad a hivatalos és baráti elismerésekről, de idézi a kortársak és későbbi történészek kritikus megjegyzéseit is. Ő maga pedig így összegezi: „Türr ez esetben inkább bátor katonaként, mintsem bölcs parancsnokként viselkedett.”

Az előbbinél is tüzetesebb beszámoló olvasható Pete könyvében a garibaldisták és a nápolyi királyi hadsereg Capua alatti összecsapásairól. Türr egy ideig, Garibaldi távollétében, a sereg főparancsnokaként játszott fontos szerepet, majd tartalék parancsnokaként vett részt az 1860. október elsején, másodikán zajló és a garibaldisták teljes győzelmével végződő ún. voltornói csatában. A közzölt parancsnoki utasításokból, alacsonyabb egységek jelentéseiből pontos képet kapunk a csapatok mozgásáról és egy-egy részakció lefolyásáról is.

Gonda éppen csak utal arra, hogy az olasz király Türrt, miután kinevezte tiszteletbeli hadsegédévé, „több ízben igen nagy fontosságú és kényes természetű küldetéssel bízta meg”. Egy ilyenről Pete részletesen beszámol. Az orosz birodalom elleni lengyel felkelés idején, 1863-ban Türr tárgyalásokat folytatott Bukarestben és Belgrádban azzal a céllal, hogy megnyerje a Dunai Fejedelemségek uralkodó köreit az Ausztria elleni olasz (és emigrációs magyar) tervek támogatására. A küldetéssel kapcsolatos találgatások komoly gondot okoztak az olasz diplomáciának. Újra és újra bizonygatni kellett, hogy az olasz kormánynak semmi köze Türr látogatásaihoz, a tábornok magánemberként utazgat. A könyv számos idézetet közöl a vonatkozó diplomáciai iratokból.

Gonda könyvében nem esik szó az olaszországi magyar légió hatvanas évekbeli helyzetéről és Türr azzal kapcsolatos szerepéről. Garibaldi déli hadseregének 1860. november

ri feloszlata után egyedül a magyar légió (későbbi neve Magyar Segélyserég Olaszországban) maradt meg önálló egységként. Megőrzését Ausztria nyugtalanítása céljával a piemonti kormány éppúgy fontosnak tartotta, mint a Magyar Nemzeti Igazgatóság (Kossuth) és Türr, aki a haza felszabadításának leendő bázisaként vette számításba. De a légió belül áldatlan állapotok alakultak ki. A tisztek magas számaránya miatt jelentős részüik nem juthatott rangjához méltó beosztáshoz, és ez – érthetően – nagy csalódás volt számukra. A torinói kormány méltatlan feladatot bízott a haza felszabadítására készülő harcosokra: a dél-itáliai rablók elleni rendfenntartó erőként vetette be őket. Ez a közkeletű elkeserítette. A kilátástalannak érzett helyzet miatti elégedetlenség lázongáshoz, fegyvelemsértéshez, parancsmegtagadáshoz vezetett. Türr végezte el a légió megrendszabályozásának hálátlan feladatát. Emiatt ellene is szervezkedni kezdtek a háborgók. Krivácsy József ezredes és néhány társa szabályos bosszúhadjáratot folytatott ellene. Hosszan tartó pereskedés következett. Pete nem hallgatja el a Türrt támadó durva kirohanásokat. Azt sem, hogy ezek háttérben az irigységen kívül elvi ellentétek álltak: voltak ugyanis, akik nem tudták elfogadni, hogy Türr – akár Garibaldi ellenében is – a piemonti kormánnyal tart. De azt is világosan kimutatja, hogy a politikai racionalitást ő képviselte. Akkor is Türrnek ad igazat, amikor arról számol be, milyen dühödten támadta hazatérése után néhány külföldön maradt egykori bajtársa. Úgy látja, hogy az utána következő negyven év őt igazolta.

Az olasz egységért küzdő egykori szabadságharcos, külföldön szerzett gazdag tapasztalatait felhasználva, fáradhatatlanul tevékenykedett hazája gazdasági és kulturális felemelkedéséért. De nem szűnt meg érdeklődése a nagy nemzetközi kérdések iránt sem. Az államok békés együttműködésének, az egyesült Európa gondolatának nagy hatású szószólója lett.

Pete László könyve előítéletek nélkül, hitelesen mutatja be Türr Istvánt: a vakmerő katonát, a kitűnő szervezőt, az ügybuzgó diplomatát, a tevékeny vállalkozót, a „béke apostolát”.

Mit jelent tehát a bajaiak számára ez az új történelmi mű? Azt, hogy Türr iránti tiszteletük végre tudományos megerősítést kapott. Azt, hogy a lelkes rajongó, a jó barát Gonda Béla könyve mellé a tudós történész is odatehető.

Ajánlom tehát az *Olaszország magyar katonája* című könyvet, ott a helye minden bajai család könyvespolcán.

Bálint László

A bajai gázgyár

125 éves a bajai gázszolgáltatás

Mindennapjaink része, hogy gázzal főtünk, főzünk, sütünk, melegítünk. Ha halászlét főzünk, a legtöbbször a gázpalackokat vesszük elő, mert nem mindenkinek van otthon fája, vagy helye, hogy tüzet rakjon a bogrács alá. Ma már nehezen képzeljük el, hogy valamikor a gázzal világítottak is, pedig Baja azon kevés város egyike, ahol az éjszakai járőrelők a gázszolgáltató székházán még megcsodálhatnak két égő gázlámpát. Ezenkívül Magyarországon még Budapesten, a budai várhoz vezető szerpentin egyik oldalán éjjel-nappal lámpák, hiszen ennek a néhány lámpának a felújítása és eloltása, ha egy lámpagyújtó végezné, ma már sokkal többbe kerülne, mint az, hogy egész nap égnek. A földgáz ma általában a nap 24 órájában rendelkezésünkre áll a csővezetékeken keresztül. Valamikor – nem is olyan régen, 32 évvel ezelőtt – még Baján is működött a gázgyár, vagyis helyben állították elő a világításra, fűtésre szolgáló gázt. Ez az üzem 125 évvel február 7-én kezdte meg a működését.

Az ehhez vezető hosszú útról írtam a Bajai Honpolgár 2007. februári számában 120 éve kezdődött Baján az áramszolgáltatás címmel. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár bajai részlegén őrzik a régi városi iratokat. Ezek között egy igazi ipartörténeti érdekességgé maradt fenn a gázgyár első munkarendje, mely nemcsak a gázgyártás mindennapjaiba enged bepillantást, hanem hogy milyen körülmények között dolgoztak a gázgyár első munkásai.

A gázgyár munkarendje

Az alább felsorolt munkarendnek és rendszabálynak minden bajai légszuszoggyárban alkalmazott kézműves és munkás, beállításától kezdve alá van vetve.

1.§ A légszuszoggyárban alkalmazott munkások józan és feddhetlen előéletűnek kell lennie, feljebbvalójának a legnagyobb engedelmességgel tartozik, úgy köteles a feljebbvaló által meghatározott minden munkás a gyárban elvégezni.

A gyárat az előírt munkaidő előtt elhagyni nem szabad, hacsak erre külön engedelem nem kértet.

- 2.§ A légszuszoggyár munkásai a következők:
- a. gázmester
  - b. fűtők
  - c. bádigosok
  - d. lámpagyújtogatók

3.§ Az egymást felváltó munkások, kötelesek a meghatározott munkaidő előtt ¼ órával a gyárban lenni hogy a munkás egymástól a rendszabályban áthassák. Mindazok a munkások, akik a gyárba részeg állapotban jönnek, a munkától eltiltatnak és megbüntetnek, ismétlés esetén pedig elbocsájtatnak.

Azon munkások, kik a gázgyártásnál és tisztításánál vannak alkalmazva, a reggeli és ebédre meghatározott idejük nincsen és a kemence megtöltések betartásától füg, melyhez alkalmazkodniuk kell.

4.§ A gépek és géprészek kezelése a legnagyobb vigyázattal kell teljesíteni. Minden munkás felelős a neki átadott szerszámért, szerekért s köteles azokat mindig tisztán, rendben és jókarban tartani; szándékossan okozott kár megtérítendő.

Az összes gyár helyiségek, a gyár udvara, úgy a raktár helyiségek et tisztán ls rendben kell tartani. A gázfejlesztő helyiséget minden kemence mindig tisztán és rendben kell tartani.

A gázfejlesztő helyiséget minden kemence megtöltése után tisztán össze kell seperni, úgy szintén a készülék és tisztít helyiséget minden reggel.

5.§ Minden előforduló legkisebb rendelkezés, a légszuszoggyár fejlesztésnél azonnal bejelentendő.

6.§ a tisztító helyiségben nyitott lángú lámpának vagy gyertyával bemenni nem szabad, úgy az esetleg légszuszoggyár szag után ilyenekkel kutatni sem, utóbbi eset a feljebbvalónak azonnal megjelentendő.

A dohányzás a tisztító helyiségben szigorúan tiltatik.

7.§ A kemencéket szigorúan az adott utasításhoz kell kezelni

a. az elgázoló görebbe /:retorta/ a megszabott időben kel tölteni.

b. úgy a fűtéshez rendelt anyagot is, a pontosan kimért mennyiségben és időben adandó a kemencébe.

c. a kemencének a tüzet mindig a kellő magasságban kell tartani, a tűz rostély, a kapott utasítás szerintrakandó; úgy azt a salaktól is a meghatározott időben kell tisztítani. A viztartó medencében a víz mindig a kellő magasságban tartandó, a medencébe hullott hamut és salakot el kell távolítani.

d. a kemencén netalán előforduló repedések gondosan bekenendők, hogy azokon a hideg légvonat be ne hatolhasson.

e. a légvonat elzárókat is gondosan be kell kenni; ezeknek az állítását csakis az ere felhatalmazott munkás eszközölheti.

f. a felmenő csöveket minden töltésnél ki kell tisztítani

g. A görebek / retorták:/ töltése és kihuzása, úgy a kemence utántöltése, a lehető leggyárral teljesebbé úgy az ajtok betevése is

Ha a fűtő a hó kisebbedés semmi észre úgy ezt a gázmesternek, azonnal bejelenteni tartozik és az attól kapott utasítás szerint eljárni

Azon munkásnak, aki a légszuszoggyár fejlesztésnél van alkalmazva, munka ideje alatt aludni nem szabad.

8.§ A hidraulikban a vízallás mindig a kellő magasságban tartandó, a kátrány leresztésekor, ugyanannyiszor kell után tölteni, hogy a kellő vízmagasság meglegyen.

9.§ A mosókészüléknel a szolgálatot teljesítőfűtőnek mindig kell ügyelnie, hogy a condensator lefolyása mindig biztosan működjön, a gyűjtő szekrények elége telve legyenek és a mosókabani vízbefolyás az előírás szerint történjék

10.§ A tisztító gépeket csakis a gázmester, vagy yennek helyettese jelenlétében szabad működésbe hozni vagy tisztító anyaggal újra megtölteni; a kezelés a gázmester utasítása szerint történik. a tisztítók önhatalmú kezelése alegszigorubban büntetettik. a tisztításhoz szükségeltető anyagot a gázmester utasítása szerint kell kezelni, forgatni és öntözni, a mi elhasznált anyag kisedése után azonnal elkezendő és az adott utasítás szerint folytatandó. az elkészített és a tisztításra alkal massá tett anyagot elkülönített helyen kell felhalmozni.

11.§ a gyári légszuszoggyár és városi szabályozót, a szolgálatot teljesítő munkásnak igazitania csakis az esetben szabad ha erre a gázmestertől fel lett hatalmazva, köteles azonban ezen műsz-

A gázgyár egykori dolgozói munka közben

A város legszebb gázlámpaoszlopa a Tóth Kálmán téren állt

ereket minden nap tisztítani, a mi a legnagyobb vigyázattal teendő.– A légszermérő állása minden reggel és este 7 orakor vagy pedig a munkások felváltásának felveendő. A sulyok feltevése és levétele, a városi szabályozó kezelőinek csak is az ere felhatalmazott munkás által teljesíthető a megszabott pontos időben és a meghatározott nyomás nagysága szerint. – A nyomás nagyobb és kisebbítése, a legnagyobb elővigyázattal lassan teendő hogy a nyomás egyenletesen történjék.–

12.§ a szolgálatot teljesítő fűtőnek kötelessége, légszszefjesztés közben arrol meggyőződni, hogy a gáztartó harang a vágányokban rendszeresen mozogjon, és hogy a harang gázzal túl ne töltessék. minden rendellenes különösen a harang vagy víztükör rendkívül leszállása a gázmesternek azonnal bejelentendő. – a vízmedence fűtésének télen, az adott utasítás szerint kell történni, nagyobb hidegnél a vízmedencéből a képződött jég kisseendő, hogy a harang megnyílása elkerülhessék. – A légszsztartószoknyát, csakis a gázmester jelenlétében szabad kiszivattyuzni. A légszsztartó állása minden reggel és este, vag yahányszor azt a gázmester elrendeli leolvasandó és felirandó.

13.§ A készülék elzárók (ventitek:) csak is a gázmester által, vagy az ő általa m[eg]bizott munkás által kezelhetnek. A különáló kerek és hajtók minden megtisztítandók és bérirozandók.- Az elzárók önhatalmu igazítása a legszigorubban büntetettik.

14.§ A szolgálattott tartó fűtőnek kötelessége a fennérőket, folyamatosan figyelemmel kísérni és az azokon tapasztalt rendellenességet azonnal megjelenteni. A fessmérő szekrény és részeinek mindennapi tisztításánál a legnagyobb ovatossággal kell eljárni. – A gázmester meghatározza a nappali és éjszakai időszakra, a városi szabályozóra adandó nyomást ami a 11§ szerint pontosan betartatndó.

15.§ Coaks, szén és kátrány, csakis az arra felhatalmazott munkás által de csakis a gondnokság által kiállított utalványra adhatók ki

Más raktári tárgyak, csakis a gondnokság meghatalmazására és csakis utalványra adhatók ki.

16.§ Idegeneknek a gyárihelyiségeiben tartozkodni csakis gondnokság engedelmével lehet. Ezért a bejáratok mindég csukva tartandók.

17.§ A lámpa gyujtogatok tartoznak az előirt felgyujtási idő előtt ½ orával a gyárban megjelenni és a felgyujtás és oltás az előirt időben pontosan teljesíteni. A lámpákon észlelt hiányokat azonnal bejelenteni az összes lámpásokat a meghatározott időben tisztítani és általában mindég tisztántartani.–

a lámpa gyujtok kötelesek, minden külön díj nélkül; a rendkívüli esetben elrendelt felgyujtást és oltást teljesíteni.

A lámpagyujtok az 1-3 alatti határozományoknak is alávanak vetve, azonkívül a rendőrség rendeleteit is teljesíteni tartoznak.

azon munkások a kik a fenti határozományok ellen vétének a következőkép büntetettnek:

- a. megfedés által
- b. pénzbírság által 20kr. – 1 frtig.
- c. rögtöni elbocsájtással

Azon lámpa gyujtok a kik az utcai lámpások oltását vagy felgyujtását nem az előirt időben teljesítik, azonnal elbocsájtatnak.

Szerencsétlenségek illetőleg sérülések, ha a gyárban munkaidőben történének, ugy a munkás kártérítési igényért az első osztrák általános balesett ellen biztosító társulat 7735 számú biztosított és az abban foglalt határozatok szerint elégíti ki. –

Oly esetben hol kötött szerződés már nem tételez fel kölcsönös 8 napi felmondás szükséges.

A munkások kifizetése minden hét végén, szombaton tejjessen történik. –

- Baja 1888 julius ho 15én
Dely Géza
Bajai Légszszgyár; Gasanstalt Baja

Ez egy általános munkarend lehetett az augsburgi Egyesült Légszszgyárak magyarországi gázgyáraiban. Külön érdekes-

sége, hogy a magyarországi L. A. Riedinger (ő alapította az augsburgi Egyesült Légszszgyárakat) gázgyárak közül ez a legkorábbi fennmaradt munkarend. A másik – amit kutatásaim során találtam – húsz évvel későbbi, Szabadkáról, már nyomtatott, ugyanúgy 17 paragrafusból áll, bár az akkori idők igényeinek megfelelően már jelentősen kibővítették a szövegét.

A gyár indulása után évtizedekig az előállított gázt – korabeli kifejezéssel légszsz – világításra használták, ezért is nevezték világító gáznak. Visszaemlékezésében Major Máté is ezt említi meg gyerekkori emlékeivel kapcsolatban: „Gázzal világítottak, mert a város egy augsburgi részvénytársaság által létesített gázgyárral erre kötött szerződést – ötven egész esztendőre. A lámpákat – nem túl sűrűn álltak a járda szélén, vagy falikarokként ugrottak ki a házak utcai homlokzatából – napjában kétszer is végigjárták a lámpagyujtogatók-oltogatók, az évszakhoz igazodó, egészen rövid világítási idő elején és végén. Sőt, a szerződés értelmében, holdtöltekor nem volt szabad a lámpákat feleslegesen égetni. De milyen szép és hangulatos, „nagyvárosi” világítás volt ez akkor, amikor a házak jelentős részében – hatéves koromig a miénkben is – petróleumlámpák szórták a fényt.” Ezekből a lámpaoszlopokból még néhány áll a főtér szélén. Mementőiként Baja egyik legrégebbi – megváltozott formában ma is működő – ipari üzemének.

Fábián Borbála

Kedves Olvasóink! Kérjük, hogy adójuk 1%-ának felajánlásakor ebben az évben is a Bajai Honpolgár Alapítványt jelöljék meg kedvezményezettként.

Adószámunk: 19047403-1-03

Bajai Honpolgár Alapítvány kuratóriuma

Szvetnik Joachim találkozásai a Magyar Szent Koronával

1. találkozás

Szvetnik Joachim 1927. május 30-án született Mélykúton, Bács-Kiskun megye déli határa mentén. Édesapja szlovák származású volt, ezért az idegen hangzású vezetéknev. Édesanyja magyar, Felsőszentivánról eredtek gyökerei. A Joachim név sem igazán magyaros. Ennek pedig az az oka, hogy Mélykút temploma Szent Joachim (Szűz Mária édesapja az apokrif iratok szerint) tiszteletére van felszentelve, s ez által a faluban több szülőnek is ez a keresztnév jutott eszébe kereszteléskor. Az egyszerű, szegény parasztcsalád a falu legészélső utcájában lakott, egyik oldalról még szomszédos ház sem volt. A gyermek csak a bábaasszony rámenősségének köszönhetette életét. Burokban született és életjelet nem mutatott. Az alkalmazott műfogás eredményeként hamarosan felsírt a gyermek. Jobb felkarján furcsa alakú anyajegy látszott. Ez nagyapját a Magyar Szent Koronára emlékeztette, és megjósolta, hogy az újszülöttnak valamikor valamilyen köze lesz a koronához. Ez egy majdhogynem Isten háta mögötti parasztyerek esetében kissé hihetetlennek tűnő jóslat volt. Továbbá azt is jóslta, hogy a gyermek felnőttkorában fulladásos halállal fog távozni a világból. Édesanyja pedig álmot látott, nyilván nem függetlenül a nagyapai jóslattól. Fiát két fehér ruhás asszony között látta egy nagyon fényes tárggyal, amelyet később a koronával azonosított. Erre az álmra utal a sírfelirata is.

2. találkozás

Szvetnik Joachim anyai nagyapja, Szabó József nem akármilyen parasztember volt. Miután a fiú szülei a gyermek egyéves kora után különváltak éltek, a családfeje a nagyapa lett. Földműveléssel foglalkozott, de unokáját – bár segítségét elvárta – nem kényszerítette paraszti sorsra. Azt tartotta, hogy a gyerek azzal foglalkozzon, amivel akar, amit szeret. Nos, a gyerek fűrt-faragott, festegedett, szobrászkodott. Persze nem kell nagy dolgokra gondolni. Mert hát mihez is juthatott hozzá egy szegény parasztyerek? Agyagból készített apró tárgyakat, gipszből faragott kicsiny szobrokat, és mindenekelőtt barackmagokat faragott. Az újságban látott (újsághordással is foglalkozott) történelmi alakokat, növényeket, állatokat faragta a magokra. És – talán nem véletlenül – a Magyar

Szent Koronát. Ugyanis a gyermek tudatában volt annak, hogy születésekor nagyapja mit jóslott neki az anyajegy látán.

3. találkozás

Szvetnik Joachim az egyik barackmagra Horthy Miklós kormányzó képét faragta. A mélykúti iskolaigazgató a magot elküldte Budapestre, a kormányzó irodájának. Horthy a fiúcskát meghívta Budapestre, mondhatni jutalomútra. A fiú a nagyapjával utazott. A kormányzó megkérdezte, hogy mit szeretne a faragványért kapni. Szvetnik Joachim azt kérte, hogy láthassa a magyar koronát. Kérését annál is inkább könnyű volt teljesíteni, mivel 1938-at írtak, és az Eucharisztikus Világkongresszus (és Szent István halálának 900. évfordulója) alkalmából a koronázási jelvényeket a budai várban kiállították, s azokat akkor rövid ideig bárki megnézhet. Nem tudjuk, hogy milyen gondolatok foroghattak a fiú és nagyapja fejében. Mindenesetre Szvetnik Joachim későbbi megnyilvánulásai arra utalnak, hogy ezzel a találkozással nem vélte letudottnak a koronával való találkozást. Ez számára nem az az esemény volt, amire a nagyapa jóslata vonatkozott.

4. találkozás

Szvetnik Joachim 1951-ben felvételt nyert a Képzőművészeti Főiskola szobrász tanszakára. Menet közben leérettségizett (rendkívüli idők rendkívüli megoldásokkal jártak), valamint megismerkedett az ötvösséggel, s átiratkozott az Iparművészeti Főiskola ötvös szakára. Itt végzett 1957-ben, s került gyakornokként az Iparművészeti Múzeumba. Még főiskolás korában látta a második világháború pusztítása nyomán különböző mértékben károsodott Esterházy-kincseket. Megfogadta, hogy életét e tárgyak helyreállításának szenteli. Lemondott az új alkotásokkal járó dicsőségről, és szolgálai módon a régi mesterek ötvöstárgyainak feltámasztására vállalkozott. Ez nem volt ennyire magától értetődő dolog, ugyanis a tárgyak jelentős részéről vélekedtek úgy a szakemberek, hogy azok menthetetlenek, és legfeljebb beolvasztva hasznosíthatók. Szvetnik Joachim ebbe nem nyugodott bele, s kitartásának köszönhetően az Esterházy-kincstár mintegy harminc darabját mentette meg az enyészetől, támasztotta fel azokat az eredeti állapotuknak megfelelően. Természetesen

sok egyéb ötvöstárgyat is restaurált, s nem csupán saját múzeuma számára, hanem más múzeumok, egyházi gyűjtemények számára is. Neve az országhatáron túl is ismertté vált. Az 1970-es években már mint a háborús sérült műtárgyak nemzetközi tekintélyét emlegették. Munkatársai előtt néha tett célzást a magyar koronával való találkozására, de azok nem vették komolyan. A bécsi magyar emigráció tagjai szerettek volna másolatot készíttetni a magyar koronáról. Szvetnik Joachimot keresték meg ezzel a kívánságukkal, de Joachim nem vállalta, mivel ehhez – megítélése szerint – a rendelkezésre álló fényképek nem voltak elegendőek. Ő csak a tökéletes munkát tudta vállalni.

5. találkozás

Annál is inkább, mert akkoriban azt sem tudtuk igazán, hogy hol is van a koronánk. Amerikában? Németországban? Vatikánban? Az 1970-es években annyit már tudni lehetett, hogy Amerikában őrzik, de hogy pontosan hol, azt nem árulták el. És a nemzetközi politikai viszonyok nem kecsgettettek azzal, hogy belátható időn belül visszakapja Magyarország jogos tulajdonát. 1977-ben következett el a nagy alkalom, amikor az amerikai kormányzat hajlandó volt a koronázási jelvények visszaadásáról tárgyalni. Állítólag ekkoriban Szvetnik Joachim kezdett furcsán viselkedni, mint vihar előtt az állatok. 1977. november 16-án közölték vele, hogy Amerikába kellene mennie azonosítani a koronát. A korona 1945 óta Magyarország területén kívül volt, nem lehetett tudni, hogy milyen állapotban van, s főként: valóban az eredeti koronát akarják visszaadni, s nem pedig egy jól sikerült másolatot? Színes fényképek akkoriban nem álltak Magyarország rendelkezésére, csupán a második világháború előtt készült fekete-fehér képek segítettek az azonosításban.

1977. december közepén került sor az amerikai útra. Amelytől nagyon félt. Részen azért, mert sok Amerikában élő magyar emigráns fenyegetőzött merénnyel azokkal szemben, akik a korona visszaadásával kapcsolatosan eljárnak. Részen azért, mert emlékezett nagyapja jóslatának második részére, mely szerint fulladásos halál vár rá. Emiatt nagyon félt az óceán feletti repülőúttól. Jellemző apróság: utazása előtt hajából néhány tincset levágott,

A korona szakértői vizsgálata

borítékba tette, és Mélykúton hagyta azzal a kéréssel, hogy ha valami miatt nem térne haza, úgy a hajtincseket temessék édesanyja mellé. Szerencsés megérkezést követően 1977. december 14-én 13 óra 5 perckor tárult szeme elé a magyar korona, mellyel utoljára 1938-ban találkozott. A visszaemlékezők különböző módon számoltak be arról, hogy Szvetnik Joachim mennyi idő elteltével jelentette ki: az eredeti Magyar Szent Koronával állnak szemben (20 másodperctől 10 percig terjedt a visszaemlékezés szerinti idő). Nincs jelentősége a pontos időnek. Abban a rendkívüli, történelmi helyzetben a magyar résztvevők számára az idő furcsa, semmiféleképpen sem objektív tartományban volt.

Miután megtörtént az azonosítás, utána még két napon keresztül alaposan megvizsgálták („leltározták”) a koronázási jelvényeket, döntöttek a hazaszállítás részleteiről, kisebb javítást végeztek a koronán.

6. találkozás

1978. január 5-én éjjel „lopták haza” a koronát. Másnap hajnalban újra sor került az azonosításra, és a koronázási jelvényeket a Parlament kupolatermében díszes emelvényre helyezték. A koronát Szvetnik Joachim tette a helyére. Január 5-e más miatt is említésre méltó volt az életében. Ugyanis édesanyja e napon született 1896-ban. Erre utal Szvetnik Joachim és édesanyja közös sírjának felirata a mélykúti temetőben úgy, ahogy a mester megfogalmazta: „Édesanyám valóra vált álmod emlékére a magyar koronázási jelvények visszaadásának évében születési évfordu-

lód napján 1978. I. 5. Johákod” Ezek a napok voltak Szvetnik Joachim életének legdicsőbb napjai. Az amerikai utat kitüntetésnek, nem munkának tekintette.

7. találkozás

A koronázási jelvények az ünnepélyes átadás után a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek. Szvetnik Joachim tagja lett a Koronabizottságnak. Mondhatni: egyetlen gyakorlati szakemberként (a többiek történészek, múzeumigazgatók, régészek voltak). Ilyen minőségében többször volt alkalma a koronával találkozni. 1981-ben három napon át vizsgálhatta (mikroszkópot is segítségül véve). Érdekes módon semmiféle olyan megjegyzést nem tett, amely a korona keletkezési idejével, helyével lett volna kapcsolatos. Szakszerűen és részletesen leírta a korona állapotát, a készítés módját, de ettől tovább nem ment. 1981-ben szívinfarktus kapott, a következő évben gégerák miatt műtötték. Ezzel gyakorlatilag le is zárult életpályája, bár Mélykútra hazaköltözvén még néhány tárgyat restaurált. Számomra érdekes módon a Kossuth-díjat – halála után három nappal – a koronával kapcsolatos munkásságáért kapta, ugyanis szerintem restaurátori munkássága (művészet?) miatt sokkal inkább járt volna neki ez a magas elismerés. De hát korona csak egy van, s ez Magyarország első számú, szent, misztikus ötvöstárgya. Érthető hát, hogy minden ezzel kapcsolatos történés kiemelt figyelmet kap.

Közvetlenül a koronázási jelvények hazahozatala után Szvetnik Joachim javaslatot tett a korona restaurálására. Az ugyanis

a laikusok számára is nyilvánvaló, hogy koronánkon a történelem ezer(?) éve igaz csak otthagyták a nyomát. Számos sérülés, szakszerűtlen javítás látható rajta. Mindezek nyilvánvalóan szemet szűrtak egy olyan szakembernek, mint Szvetnik Joachim. S ha eltekintünk a misztifikálástól, akkor a korona egyszerű ötvöstárgyként áll előttünk, melyet a szakma szabályai szerint restaurálni lehetne. Lehetne, ha volna valaki, akire rá lehetne bízni a restaurálást; s volna valaki, aki ezt a politikusok közül el merné rendelni.

Szvetnik Joachim vállalta volna múzeumi munkatársaival a restaurálást. Ki is dolgozott egy tervet, a szükséges szerszámok, anyagok figyelembe vételével. Nem merte a politika felvállalni annak kockázatát, hogy a restaurálás esetleg nem sikerül. Ma pedig – szakemberekkel beszélve – állítólag nincs is olyan restaurátorunk, akinek szorongás nélkül a kezébe lehetne adni. Szvetnik Joachimot a szakma olyan restaurátornak tartja, akire rá lehetett volna bízni a nagy munkát. Jelenleg a korona – állítólag – nitrogéngázban van kiállítva, ezáltal a további állagromlást kizárták. (Bár nem tudni, hogy ilyen közegben több évtized elteltével mi lesz a koronával? Hiszen eddigi, talán ezeréves története során mindig természetes levegő közegben őrizték.) Lehet, hogy túlzok: nem csak Szvetnik Joachim nagy kára, hogy a restaurálásra nem került sor.

A zseniális kezű mester 1988. március 30-án halt meg a bajai kórházban. 61 éves volt...

Dr. Rauzs József

A mester ekkor talán a restaurálás módján tűnődött

A Magyarországi Német Nemzetiségi Központ építése Baján

A német nemzetiségi kérdés, benne a német nyelv iskolai oktatása a II. világháború után igen sokáig tabu, majd kényes kérdés volt. A német lakta községek általános iskolái egy részében csak 1956 után vezették be a német nyelv fakultatív oktatását. Ilyen körülmények között igazi szenzációnak számított, hogy 1956 őszén Baján német nyelvű gimnáziumi oktatás indult, igaz, a III. Béla Gimnázium épületében. 1959-ben az országban egyedülként névleg is önálló lett a később Frankel Leó nevet felvevő Német Nyelvű Gimnázium. Pécsen a Lówey Klára Gimnázium, Pest-erzsébeten a Kossuth Zsuzsa Gimnáziumban tagozatként működött egy-egy osztály. A német nyelv szakszerű oktatásához a nemzetiségi iskolákban és gimnáziumokban az oktatók természetesnek vélték az anyaország/ok szakmai támogatását. Ezen a kívánság realizálása azonban már a politika mezején dőlt el.

Sokáig kettősség jellemezte a német nyelvű országokkal fenntartott kapcsolatokat: kiegyensúlyozott kapcsolat az NDK-val az egyik, defenzív magatartás az NSZK-val és Ausztriával a másik oldalon. Hivatalos támogatásra tehát a 70-es évek végéig csak a Német Demokratikus Köztársaság volt illetékes. Az enyhülési politika hatásaként aztán az NSZK is megkezdte támogatási, patronálási tevékenységét. A kapott tárgyi adományokat (elsősorban taneszközöket, segédleteket) a Művelődési Minisztérium osztotta ki, de az ajándék nem mindig került a nemzetiségiek gyermekei által látogatott iskolákba. A Magyarországi Németek Szövetsége erélyesen tiltakozott és kérte, hogy vonják be a támogatások elosztásába. Dr. Alexander Arnot nagykövet négyszemközt felhívta figyelmemet, hogy az NSZK-nak nagyon óvatosan kell eljárnia, nehogy a magyarországi németiség támogatása az „ötödik hadszlop”-nak szánt erősítésnek tűnjék. Ezt a megállapítást sem politikailag, sem egyéb módon nem tartottam megalapozottnak.

Az NSZK a hazai németiség támogatását komolyan vette. Hosszú ideig azonban csak szóbeli információink voltak arról, hogy milyen fajta támogatásban gondolkodnak. Grósz Károly miniszterelnök 1987 tavaszán tett NSZK-beli látogatása után felgyorsultak az események. 1987. október 7-én az NSZK és a Magyar Népköztársaság illetékesei aláírták a Magyar

Népköztársaság területén élő német nemzetiségiek és a német nyelv ápolására irányuló megállapodást. A megállapodás két nyelvű iskolák építését, a nyelvoktatás színvonalát javító személyi és tárgyi feltételek javítását, felsőoktatást, tudományos tevékenységek támogatását és egyéb kulturális aktivitásokat tartalmazott.

Működött egy NSZK-Magyar Kormányközi Vegyesbizottság, amely évenként többször is ülésezett, s ebben az időben fő témája a fenti megállapodás konkretizálása volt. De támogatást ígért és adott a Bajor Szabadállam és Baden-Württemberg tartományi kormánya is. Valamennyi fórum a fenti államközi egyezmény szellemében és előírásainak megfelelően funkcionált.

A Magyarországi Németek Szövetsége országos választmányi tagja, majd alelnökként magam is részt vettem több olyan rendezvényen (országos választmányi ülés, oktatási bizottsági ülés, megbeszélések az NSZK nagykövetségén dr. Hans-Dietrich Genscher külügyminiszter és más miniszterek látogatása kapcsán stb.), ahol a két ország kapcsolatának javulását konstatálhattuk. Legtöbb megbeszélésen szóba került az NSZK támogatásának formája és tartalma is.

A legnagyobb érdeklődést az iskolaépítés váltotta ki. Német nemzetiségi berkekben országos szinten az kristályosodott ki, hogy Budapest, Pilisvörösvár, Pécs és Baja jöhet szóba. Baja nem is annyira a környéken élő német nemzetiségiek létszáma, hanem a már meglévő, önálló gimnáziuma (1976-ban már új, önálló épületben) és a helyi autentikus személyek aktivitása miatt. Erre példa, hogy 1985 októberében a Német Szövetség és Baja város vezetői látogatást tettek a megye párt és állami vezetőinél, ahol a felek megerősítették, hogy támogatják egy Német Nevelési Központ építését Baján. (NZ 1985. október 5. 1. old.)

Baja város Tanácsa elkészítette a leendő Magyarországi Németek Művelődési Központja építésének időbeli és finanszírozási tervét 1985-89. évekre évenkénti bontásban.

1988. február 1-én ülésezett az NSZK-Magyar Vegyesbizottság. A delegációt német részről Uta Mayer-Schalburg, a külügyminisztérium

főreferense, magyar delegációt dr. Stark Ferenc, a Művelődési Minisztérium Nemzetiségi Osztályának vezetője irányította. A tizedoldalas jegyzőkönyv 3. oldalán a magyar fél kijelenti, hogy köszönettel vennék, ha az iskolaépítési támogatást Baja az 1989. évtől megkapná.

A Magyarországi Németek Szövetsége különböző rendezvényein és más megbeszéléseken szerzett információim alapján tudtam, hogy a másik három település minden helyi támogatás nélkül, teljesen óhajtja megkapni a beruházást. Ekkor határoztam el, hogy felkeresem dr. Kincses Ferencet, Baja város tanácselnökét. Elbeszélgettem vele a lehetőségekről, s tudtam még államigazgatási gyakorlatomból, hogy minden beruházó örömmel veszi a saját erőt hozzájárulásként. Erre kérdeztem rá. Dr. Kincses Ferenc elmondta, hogy az érvényes városrendezési tervük szerint az Újvárosban, a lakosság létszámát figyelembe véve még egy iskolaépítés szerepel. Tehát maga az alapközművesített telek adva volt. Ehhez még előzetesen, nem véglegesen, de a tervek elkészítését is vállalta, ha Bajára esik a választás. Így előkészítve a dolgokat nagy várakozással tekintettünk az NSZK delegációjának Bajai látogatása elé.

A látogatásra 1988. február 17-én került sor. A nap programja az alábbiak szerint alakult:

- 10,00 A vendégek fogadása Baja Város Tanácselnökének szobájában.
- Tájékoztató a Német Általános Művelődési Központ beruházásának előzetes munkálatairól, a megvalósítás terveiről.
- Helyszín: VB. terem
A tájékoztatót elmondja Novák István építész.
- Részt vesznek:
- NSZK-ból érkezett vendégek,
NSZK nagykövetség képviselője,
Művelődési Minisztérium képviselője,
Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége képviselőjében dr. Zorn Antal alelnök
Nitschmann Helmutné igazgató a Frankel Leó Németnyelvű Gimnázium képviselőjében,
Novák István a CSOMITERV építész,
BKKM-i Tanács Művelődési Osztály képviselője,
dr. Kincses Ferenc tanácselnök,
Butterer Péter és Fekete Kovács Győzőné osztályvezetők, Briglovics Tibor műszaki ügyintéző.
- 11,00 Látogatás a Frankel Leó Németnyelvű gimnáziumba. Találkozás pedagógusokkal és diákokkal.
Háziaszony: Nitschmann Helmutné igazgató
- 11,30 Helyszíni szemle az építkezésre kijelölt területen.
- 12,00 Ebéd a Sugovica Szálló éttermében

A látogatás után felgyorsultak az események. Az NSZK delegációja végiglátogatta a pályázokat, elvégezte az összevetéseket, s Baja mellett döntött.

1989. június 14-én Alexander Arnot, az NSZK rendkívüli és meghatalmazott nagykövete és dr. Kincses Ferenc aláírták a szerződést a németek 2 millió márka összegű hozzájárulásáról a bajai építkezéshez.

1989 októberében Hambuch Géza, a Magyarországi Németek Szövetségének főtákará és Barna György bajai tanácselnök-helyettes megállapodást írt alá, amelyben a felek rögzítik az építkezéssel kapcsolatos feladataikat.

A fejlesztés forrásait és a költségirányzatot a mellékelt táblázat tartalmazza.

A fenti kondíciók mellett az építkezés ütemesen, a tervek szerint folyt. A gimnázium épületét 1990-ben, a sportsarnokot 1991-ben, a kollégiumot 1993-ban, a továbbképzési intézetet 1994-ben, az általános iskolát és óvodát 1995-ben adták át.

A komplex intézmény avatása 1995. június 14-én történt meg. Az ünnepély előestéjén a bajai Liszt Ferenc Zeneiskola tanárai, a Lyra Blockflöte Együttes és Mosbach város ifjúsági zenekara közreműködésével hangverseny volt és utána sváb bált tartottak.

Lendületes működése révén azóta az intézmény a magyarországi némettség és Baja város egyik büszkesége.

Dr. Zorn Antal

BAJA VÁROSI TANÁCS VB.
Végrehajtó Bizottság

NÉMET ÁLTALÁNOS MŐVELŐDÉSI KÖZPONT
BERUHÁZÁSA I.-II. ÜTEMÉNEK FEJLESZTÉSI FORRÁSAI
ÉS KÖLTSÉGELEIRÁNYZATA

1./ A fejlesztés forrásai

Millió Ft-ban!

MEGNEVEZÉS	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	Össz.:	1991.	1992.	Össz.	Mind.össz.
Városi Tanács költségvetés	23,5	0,9	0,8	8,2	27,6	41,3	102,3	5,5	34,8	40,3	142,6
hitel	--	--	--	37,6	- 37,6	--	0	--	--	0	0
Megyei Tanács	--	--	3,6	5	10	15	33,6	35	15	50	83,6
Egyéb (német fél)	--	--	--	--	77,9	60	137,9	67	20	87	224,9
ÖSSZESEN:	23,5	0,9	4,4	50,8	77,9	116,3	273,8	107,5	69,8	177,3	451,1

Források összesítése

MEGNEVEZÉS	1985-1989.	1990.	1991.	1992.	Össz.:
Magyar fél	79,6	56,3	40,5	49,8	226,2
Német fél	77,9	60	67	20	224,9
ÖSSZESEN:	157,5	116,3	107,5	69,8	451,1

2./ A fejlesztés költségirányzata

Millió Ft-ban!

MEGNEVEZÉS	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.	1990.	Össz.	1991.	1992.	Össz.	Mind.össz.
Közművesített telek	23	--	--	--	--	--	23	--	--	--	23
Tervezés, bonyolítás	0,5	0,6	2,9	0,6	1,5	3,5	9,6	1	0,8	1,8	11,4
Kamat	--	--	--	--	4,8	--	4,8	--	--	--	4,8
Építés	--	0,3	1,5	40	57	86	184,8	80	40	120	304,8
Berendezés	--	--	--	--	--	3,5	3,5	5	15	20	23,5
Ált.forg. adó	--	--	--	10,2	14,6	23,3	48,1	21,5	14	35,5	83,6
ÖSSZESEN:	23,5	0,9	4,4	50,8	77,9	116,3	273,8	107,5	69,8	177,3	451,1

Kedves, Jó Bajaiak!

Egy eljegesmedvesült honfitársatok jegyzetei

Majdnem Atyámfiat írtam, de hát ez Mikszáthra hajazott volna, és nem szeretnék semmiképpen sem szerénytelennek tűnni. Pedig a megszólításnak, megjelölésnek lett volna némi alapja: a „technikailag” Pécssett született, de egész gyerekkorát Köblényben (figyelem: nem Kárász-Köblény!) megélt tenmagam életem első városaként Bajával találkoztam. Nem túlzok, ha átélt több mint félszáz évemre visszatekintve mondom: London, Frankfurt, Helsinki, Prága, Drezda, Lübeck... nem hatottak olyan elemi erővel rám, mint a 4-5 éves kisgyerekekre Baja.

Testvérbátyám, néhai Dobai Jenő ugyanis itt kezdte zenetanári pályáját. Mégpedig a legendás Recska Ilona-féle zeneiskolában. Emlékszem, Ilona néninél párszor megfordultunk, meg-megcsipkedte rövidnadrágomból kikandikáló combo-

mat, „stramm öcsike!” felkiáltással kísérve. (20 év korkülönbség volt Jenő bátyám és énköztem.) Nála, Recska Ilona néninél éreztem először a valódi feketekává illatát: Bécsből kapta. Ráadásul nyersen. Ő maga pörkölte! (Ne felejtjük: ötvenes évek...)

A közelmúltban került kezembe életem első koncertjének stencilezett meghívója (belépő 1 Ft). Jenő bátyámmal játszotunk négykezest. Ez ugyanabban a rövidnadrágos korszakomban volt. Weiner Leó világhíres *Bölcsődal – Bortal – Leánykérő* triaszából csak a *Bortal* maradt ki (később sikerült számos alkalommal, máshogy pótolni...)

Első koncert – kantáros rövidnadrágban.

S Kedves, Jó Bajaiak, ha hiszitek, ha nem, ez a legelső koncertzongora a kezem alatt nem más Steinway volt, mint amelyen Bartók Béla játszott a Duna Szálló nagyter-

mében (s később még Emil Sauer, Jeanne Marie Darée – zenetörténeti nevek) – voltaképpen a Bartók-hangverseny alkalmára vásárolta a hajdanán nagy hírű Liszt Kör. (S ki(k) s mennyiért bővizta(k) el a 70-es években az akkor már alig zongorának tekinthető roncsot?... De hogy később lábra állították, az biztos, mert különben nem vittek volna el. S hogy most hol áll? Ezt talán még a világmindenséget megért Jóisten sem tudja. Nagyobb titok lehet, mint amit a CIA valaha is kiderített...)

A *Bölcsődal*-t mind a mai napig tanítom. S az itteni, finn gyerekek rendkívül jól reagálnak rá, mert a „Hej, regő-rejtem” (így mondják: Hei, Rägö-räjtem) az ő fülükben „siansaksának” számít (bocs: tükörfordításban „disznónémet”) – ez annyit tesz, hogy nem tesz semmit, nincs jelentése, mondjuk mondóka. De amikor azt is el-

mondom nekik, hogy ez a magyar „siansaksa” talán 1000 évnél is idősebb, akkor tágra nyílik a szemük.

Ugyanúgy, mint annak a lapp férfinak, akitől azt kérdeztem, hogy a „chamos” időkben mi a csudát is tudnak csinálni a sátrukban?

Mert hát itt ilyen is van. Télen iszonyatos feketeség. Többé-kevésbé tudnak a jelenéről, ismerik az egész világon. De kevesebbet s kevesebben tapasztalták, mint például az az olasz, aki rettenetes „porco di bacco”-zások közepette földnek (azaz hónak) csapta a prémes sapkáját; az értelme az lehetett, amit még Ottlik Géza (*Iskola a határon*) is csak szerény „BMEG”-ekkel mérészt jelölni fő művében – mármint, hogy ezt tegyék ezek az északi népek a téli sötétségükkel – így az olasz –, és haza is húzott karácsonykor, többet vissza sem jött.

Mert ez a Sieve, ahol immár 1989 óta élek, közép-finnországi létére a Grönland fővárosa Nuukkal található azonos magasságban. Itt télen azért még fel-feljön a Nap. (Helyesebben kivilágosodik, mert a szakirodalom így mondja: „Finnország égboltja az év 67%-ában fedett”. Csak az tudja, aki ezt a gyakorlatban is megélte, megéli, hogy mit is jelent ez az egyszerű állítás.) Egyszóval Sieviben, karácsony tájkán, úgy reggel ½11 tájban rogy meg a fekete sötét, de délután 2 óra tájkán ismét harapni lehet azt a vastagot, áthatolhatatlant. (És a hideget. A finn nem akar hinni magának, amikor júliusban, Magyarországon jártában, este 11-kor, töksötétben, szakad róla az izzadság. Ilyen nincs. Töksötétben gatyarohasztó meleg. Ez törvénytelen. Mert Lappföldön ilyenkor le sem megy a Nap, és akkor is csak kellemesen hűvös van. Erről minden finn – elemi jögon – tud.)

Rovaiemitől, Lappföld fővárosától, Kemiljarvitől, Sodankylától fölfelé esik az a vidék, ahol december közepétől január közepéig egyáltalán nem emelkedik a látóhatár fölé a Nap. Ezt hívják itt „chamos aika”-nak, azaz „szörnyűsége idő”-nek.

Mert a hideg, az más. Az ellen lehet védekezni. A sötétség ellenében azonban nem (s érthető, akár még átvitt értelemben is...)

Egyszer megkérdeztek tőlem, mi volt az a „legmélyebb” mínusz, amit itt megéltem. Mondom: 45,4 C.

De ez csak vicc. A sötét ezzel ellentétben ugyancsak komoly. Az embernek az egész hormonháztartását fel tudja borítani. Úgy tudják, Finnországban minden 4.-5. ember valami módon kapcsolatban volt, van, vagy lesz a depresszióval. El is hiszem. (E jelenéről később majd bővebben.)

A sievi ház egy átlagos téli délelőttön. Fala is mintha dideregne a dermesztő hidegben. Nehéz ilyenkor kikeveredni a hóból

Csak a lappok tűrik valami fenemód jól. Őket igazából a (manapság legdemokratikusabb) finnek „nyomták föl” oda a peremre, hogy már majd’ le tudják lógázni lábukat Európa széléről... De ők csak terelgetik a rénszarvasaikat – a hús ára megötszöröződött a benzináremelés hatására –, közben pipázgatnak, szabad tűz fölött, kandliban kávéfőznek, kuksá-ból (ez a mi fából vágcsanakunknak tenyérnyi mása) jóízűen kortyolgatnak – szinte a mi „pusztai” bukolikánkra emlékeztet az életük.

Így érhető hát, hogy ha megkérdezel egy lappot: ugyan mi a jó egeket tudnak csinálni abban a körülfűjt, körülhavazott, éjfeleke sötét közepén álló sátorban, a lapp csak hunyorog, kicsit tán huncutul, csöpp mosoly is megjelenik a szája sarkában, de

nem mond semmit, Nem biz’ a! Találd ki Kedves, Jó Bajai Testvérem!

Legközelebb – ha érdekel – majd innen folytatom.

*

Utógondolatok

Lehet, mire ezek a sorok megjelennek, otthon már füttyögnek a madarak, s minden zöldben, virágban... De azért ne felejtse el, Kedves Földim, hogy tavaly, amikor május végén hazaindultam, odafönn a hegyen, a sűrű fenyvesben, az árkok fenekén még meg-megcsillant a tél jege.

Ennél melegebbet otthonra.

Hát ilyesfajta üdvözlőket küld neked, kedves Bajai Földim, egy (ideiglenesen) elszármazott jegesmedve-rokonyod.

Dobai Tamás

Dagonyázó jegesmedvék

Figaró, a mesterkém

Figaró nevét *A sevillai borbély* kedvesen cseles főszereplőjével szokás azonosítani. Megalkotója, Pierre Beaumarchais azonban egy második Figarót is elindít a halhatatlanság útján. Urának, a grófnak galád terveit fölényes intelligenciával keresztelze le a villámgyors észjárású komornyik. Igazi ismertségét főként annak köszönheti, hogy Beaumarchais műve alapján Mozart komponált operát, mely ma is folyamatosan játszott darabja a világ nagy dalszínházainak.

Nos, a 20. századi Figaró sir Hugh Knachbull-Hugessennek, Nagy-Britannia törökországi nagykövetének volt belső inasa. A jeles férfiú azáltal vált nevezetessé, hogy a német kémiszolgálat számára a II. világháború idején ő szolgáltatta a legértékesebb információkat. Amennyiben hihetünk azoknak a regéknek, melyeket a náci titkosszolgálat tisztjének elmondott, az ankarai Figarót is – akárcsak Beaumarchais hőstét – személyes érzelmek motiválták. Az albán származású komornyik apját egy angol vadász eltévedt golyója sebezte halálra. A bosszú gondolatát lelkében melengető szkipetár évtizedek múlva az ankarai angol nagykövet szolgálatába szegődött. A fent említett sir Hugh azonban szerfelett gondatlan, elővigyázatosságtól mentes brit nagyról lehetett. Karbantartásra szánt öltönyeit ugyanis a zsebek kiürítése nélkül adta át esténként a komornyiknak. Mindebből még semmi baj nem lett volna, ha csupán a zsebre gyűrt éttermi cehheket és szabószámlákat felejtette volna a szmokingokban. Csakhogy ott tartotta a nagyköveti széf kulcsát is. Az eszes albán hamar megtalálta a mives acéldarab büvigéjére nyíló szezámot. A kémkedésre nyilván jól felkészült, mert az éjszakai órákban úgymond be ura dolgozószobájába, hogy reprodukciók készítésére alkalmas fényképezőgépet is vitt magával.

A nagykövet trezorjában talált iratokról fényképeket készített, és a becses tekerceket a német nagykövetségen kísérelte meg értékesíteni. A hatalmas kínálati ár – húszezer font – azonban von Papen követ diszkrét kis, kémkedésre szánt házi kasszájának teherbíró képességét meghaladta. A nagy fogás lehetőségét viszont a rókaarcú öreg diplomata rögtön megorrontotta. Kapcsolatba lépett Berlinre, és a túlköltekezésre felhatalmazást kapván, megvásárolta a leleteket. A tekerceket a komornyikkal kapcsolatot tartó tiszt,

Moyzisch személyesen vitte a német fővárosba. Az előhívás és a pozitívok elkészítése után kiderült: a zsákmány belbecse felülmúl minden várakozást. Az ankarai brit nagykövetség a szövetségesek nagypolitikájának egyik fő közvetítő csatornája volt, így a náciak első kézből szereztek tudomást a koalíció legtitkosabb terveinek egy részéről. Az első szállítmány után tizenötezer fontért újabb filmtekerceket vásárolt Moyzisch. A folyamatosan érkező anyagokból a németek világos képet alkottak álságos barátjuk, Inönü török államelnök kétszínű játékáról. A külpolitikában Németország iránt barátságos semlegességet színlelő Törökország 1943 végén már felkészült arra, hogy a szövetségesek oldalán hadba lépjen. Titokban hétezer-ötszáz angol pilóta és műszaki tiszt telepítésében állapodtak meg. A britek előkészítik a török repülőtereket, hogy a hadüzenet pillanatában a RAF gépei azonnal landolhassanak, és új szögből irányítsanak gyilkos dőfést a tengelyhatalmak lágy altestébe.

Az inas információi nyomán a náciak pontosan ismerik Churchill, Rooseveltt és Csang Kaj-sek kairói tanácskozásának tartalmát. Így Japán szövetségeseiket tájékoztatják a kínai fronton várható hadműveletekről. Az 1943 novemberében tartott teheráni konferencia határozatairól napokon belül értesülnek. Tudják, hogy az Olaszország ellen végrehajtott inváziót nem követi a Balkánon egy második partaszállítás. Ugyanis a három nagy közül kető Churchill dédelgetett tervét, a Merkúrhadműveletet végleg elvetette. Mellesleg: a Merkúr-invázió végrehajtása esetén Közép-Európa néhány országának történelme másként alakul. A Balkánon partra szálló angol-amerikai csapatok vélhetőleg hamarabb érkeztek volna meg pl. Magyarországra, mint a szovjet megszállók.

A német hírszerzés azt is megtudta, hogy a franciaországi partaszállítás, az Overlord végrehajtását Teheránban eldöntötték. Még a hozzávetőleges időpontot is ismerték, csupán a hely kijelölése maradt titok.

Az albán inas fürkészésének termékeit – tekintettel a hírek fontosságára – részletesen ismertették Hitlerrel. A Führer azonban bizalmatlanul fogadta az információkat, bár tábornokainak jó része a legcsekélyebb mértékben sem kételkedik a hírforrás hitelességében. A múltó idő egyébként valóban devalválja az albán Figaró adatbázisának értékét. Az ankarai közvetítő-

csatorna információ-tartalma ugyanis sovánnyodik. A komornyik végül már a nagykövetség főkönyvkivonatainak fényképezésére fanyalodik. Az inas neve egyébként mindvégig titok maradt. A német kémiszolgálat három csatornát üzemeltetett. A hivatalból kémkedő Abwehren kívül az SS biztonsági szolgálata és a külügyminisztérium is spionkodott. Az ankarai Figaró létezéséről Canaris tengernagy, az Abwehr kiemelkedő szellemi képességű főnöke is tud, és szerinte a neve Dielló volt. Az inas azonban valójában anonim személy maradt. Az akciót ugyanis Schellenberg, az SS Sicherheitdienst főnöke felügyelte. Azon egyszerű oknál fogva, hogy sem a külügynek, sem az Abwehren nem volt elég tőkeerős kasszája egy ilyen költséges informátor finanszírozásához. Az alias Dielló ugyanis fél év alatt háromszázezer font tiszteletdíjat vett fel német megbízóitól. Schellenberg viszont emlékirataiban úgy nyilatkozik, hogy az inas még él, ezért nevét nem fedi fel. Schellenberget azonban 1953-ban titkával együtt sírba viszi a májrák.

Az angolok megoldhatták volna a rejtélyt, csakhogy ezúttal igen hallgatagnak bizonyultak. Érthető okból. A török kémelhárításnak tűnt fel ugyanis, milyen feltűnően jól tájékozottak a németek a legtitkosabb török-angol egyezmények tartalmáról. A nyomozás számai a brit nagykövetségre vezettek el. Ekkor viszont a neszes Figaró is szimatot kapott. Kereket old gazdájától és örökre eltűnik Levante világában. Szökésével viszont megoldja a titkok kiszivárgásának rejtélyét. Az eset nyilván a nagykövet karrierjét sem befolyásolta kedvezően, de az ostor valójában az ankarai angol kémelhárítás főnökén csattant, akit haladéktalanul leváltottak.

Egy kellemetlen meglepetés utólag azért mégis érthette a mi fondorlatos lelkületű Figarónkat. Schellenberg ugyanis – indoklása szerint a fotokópiák információ-tartalmának devalválódása miatt – utasította Mayzischot, hogy a komornyik honoráriumának felét hamis angol bankjegyekkel fizesse ki. Azt, hogy a kb. három milliárd forintnyi vagyonkájából éledgelő ál-Dielló valamelyik fontbevéltás során elszenvedett-e kudarcélményt, nem tudhatjuk. Az viszont kétségtelen: százötvenezer fontnyi hiteles bankjegyekből álló keresetével ő lehetett a második világháború idejének legnagyobbat kaszáló mesterkéme.

Dr. Dániel József

Bácskai életrajzi vázlatok

Így kezdődött

Az utcán találkozva beszélgettem egy szerb ismerőssel, aki az akkoriban megjelent szerb nyelvű Zombor-monográfiát méltatta. Fölbuggyant belőlem, hogy a hasonló helytörténeti kiadványok jobbára említés nélkül hagyják a városban élt és élő egyéb nemzeteket. Arról is panaszkodtam, hogy ha valaki mondjuk száz év múltával előkeresi a városban megjelenő szerb hetilap példányait, nem szerez tudomást róla, hogy itt más nemzetiségűek is éltek. Az idegenvezetők a bunyevákokat még megemlítik, a magyarokat esetleg, de a svábokat, zsidókat aligha, noha Zombor kultúrájához – mármint habitusához, létmódjához – egyéb nemzetek fiai is jelentős mértékben hozzájárultak, nélkülük nem az lenne a város, mint ami volt egykoron és ami ma. Ismerősöm visszakérdezett: nem a magyaroknak kellene megírniuk a zombori magyarság történetét? Szerintem nem (csak), ám véleménye elindított egy, az övéhez hasonló gondolatmeneten. A városunkba érkező magyar turisták úgy hagyják el Zom-

bort, hogy fogalmuk sincs, talán őseik éppen itt, az egykori megyeszékhelyen fejtették ki értékteremtő tevékenységüket.

Nem vagyok helytörténész, nem mertem volna belevágni egy átfogó tanulmányba. Ám se a lelkiismeretem, se nemzeti önérzetem nem hagyott nyugtot.

Amikor kezembe került Kalapis Zoltán újvidéki műtkutatónak, a *Magyar Szó* napilap egykori főszerkesztőjének háromkötetes életrajzi lexikonja, a tizenöt év szívós munkájával egybegyűjtött ezer délvidéki életrajz (*Életrajzi kalauz*, Forum, Újvidék, 2002., 2003.), örömmel tapasztaltam, hogy az anyag számos nyugat-bácskai személy biográfiáját tartalmazza. Elmondtam a szerzőnek, hogy a helyi, mármint zombori hetilapban népszerűsíteni szeretném munkáját, de válogatás formájában. Írásban adott erre engedélyt, majd a Dunatáj hetilap igazgató-főszerkesztője, Virág István 2006-tól hosszú sorozatban közölte az általam válogatott, részben átfogalmazott, terjedelemben arányosított, olykor kiegészített biográfiákat. A

szorozat kifutása után a hetilap szerkesztőjével arra jutottunk, hogy a mintegy 150 életrajzot könyvként is meg kellene jelentetni. Akkor Kalapis Zoltán már nem élt, így a publikáláshoz az özvegye beleegyezését kértem, amihez örömmel hozzájárult, és az *Életrajzi kalauz*-t megjelentető Forum Könyvkiadó Intézet se gördített elé akadályt. Sikerült megnyerni a zombori Publikum kiadót vezető Vízi Katarínát a publikáció megjelentetéséhez, és elkészült a könyv.

Örömmel vettem tudomásul, hogy a kötet eljutott Bajára is, hiszen a biográfiák nyomtalanul bizonyítják a két város évszázados összefonódását, érték- és kultúrateremtő kezdetétől kezdve.

A továbbiakban ebből, az *Emlékezzünk régiekről. Jeles elődeink Nyugat-Bácskában* című kötetből olvashatnak a *Bajai Honpolgár*-ban a két város közötti kapcsolatokról tanúszkodó fejezeteket *Bácskai életrajzi vázlatok* címmel Jász Anikó válogatásában.

Szeretettel ajánlom figyelmükbe!

Fekete J. József, Zombor

Grosschmid Gábor

(Máramarossziget, 1813. szeptember 23. – Zombor, 1885. november 15.)

Két ága ismert a Mária Terézia-kori, haidanán a szász fejedelem pénzverdéjében dolgozó garaskovács (Groschen-Schmied) német telepes családból származó Grosschmidteknek, az északi ágból legismertebb Márai (Grosschmid) Sándor, az író, és testvére Bolváry (Grosschmid) Géza, a filmrendező, a déli ágon pedig Grosschmid Gáborra emlékezünk.

Jogot végzett Pesten, majd ügyvéd lett Zomborban, egyben Bács-Bodrog vármegye tiszteletbeli aljegyzője és táblabírája. Itt érte az 1848-49-es forradalom, amikor megyei újoncosági biztosként tízezer önkéntest állított hadrendbe. A forradalom bukása már külföldön érte, ahol bírói pályára lépett, de 1861-ben ismét Zomborba költözött. Titkára volt a főispánnak, majd törvényszéki bírónak dolgozott. Urbéri alispán is volt 1870-től két esztendőn át, ekkor az adó és a bírságok behajtásával volt megbízva. Ezt követően visszatért az igazságszolgáltatásba és onnantól is ment nyugdíjba 1885-ben.

Grosschmid Gábor, talán úri passzióból, talán belső késztetésből a szépirodalommal is incselkedett, de jobban vonzotta a történe-

lem. Első publikációinak egyikét (*Österreich-Ungarn und die Woivodina*) megjelenésekor, 1850-ben betiltották, és a kudarc évtizedekre kiütötte kezéből a tollat, ám életének utolsó évtizedeiben, mintha mi sem történt volna, ifjonci energiával vetette bele magát a munkába. Hetvenkét évesen ment nyugdíjba, majd két évre rá elvállalta a Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulata titkári posztját, valamint a Társulat évente négyszer megjelenő évkönyvének szerkesztését. Itt sorra jelentek meg helytörténeti írásai, de megírta például a Zombori Magyar Olvasókör történetét is, annak főnállása ötvenedik évfordulójára.

Nyugdíjas kori lángolása során Iványi Istvánnal, Dudás Gyulával, Thim Józseffel és Frankl Istvánnal elkészítette az ügynevezett Dudás-féle megyei monográfiát, az első kötet öt fejezetét ő írta. Ennek 1896. évi megjelenését azonban már nem érte meg: 82 éves korában meghalt. A másik, az ún. Borovszky-féle megyei monográfia, amely nem sokkal később, 1909-ben jelent meg, már meg sem említette nevét az Irodalom, tudomány és művészet című fejezetben.

(Kalapis Zoltán: *Emlékezzünk régiekről*. Zombor, Publikum, 2007.)

Válogatta: Jász Anikó

In memoriam Szabényi Tamás

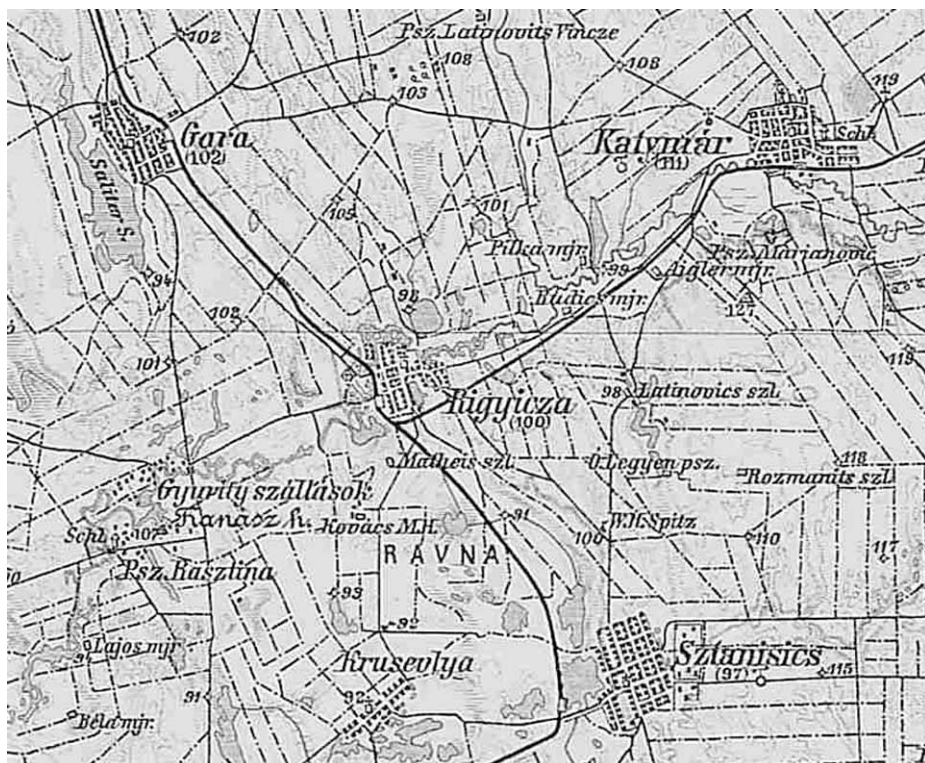
Szabényi Tamás 2012. február 17-én, 79 éves korában, Budapesten hunyt el. Élete nagy részét szülővárosától távol töltötte, de mindig bajainak vallotta magát. Végzettsége szerint gépészmérnök volt, de leginkább a művészetek és az irodalom érdekelt. A Bajai Honpolgár többször közölte verseit, legutóbb 2011 májusi, júliusi és szeptemberi számában. Az elmúlt hónapokban azt tervezte, hogy megírja lapunk számára gyermekkorai színterének, a bajai méntelepnek történetét. A kérlelhetetlen sors másként döntött.

Múlt és jelen Regőcén

I. rész

A Bácsszentgyörgy térségében, az egykori Baja-Zombor országút államhatárt átmetsző pontjánál magasodó útszéli kereszt felújításának befejezése után, 2009. augusztus 26-án, Szűcs Tibor nagybaracscai, jelenleg vaskúti és bátmonostori plébánossal e sorok írója Szerbiába utazott. Először Egedi Antal nemesmiliticsi plébánost (az atya egyházi kifejezéssel élve oldallagosan ellátja Őrszállást és Regőcét) kerestük fel, majd jövetelünk céljának ismertetése után együtt mentünk tovább Regőcére, hogy az ott élőket a szakrális emlék szeptember 6-ára tervezett felszentelési ünnepségére invitáljuk. Utunkhoz, az ott élők megszólításához Bácsszentgyörgy és Regőce közelsége-szomszédsága, valamint a közös múlt adta az indítást; célunk a két település már a régi időkben is kitűnő kapcsolatainak megújítása volt. A jól sikerült, méltósággal megtartott rendezvény közben kialakult kölcsönös szimpátia az országhatár két oldalán élő emberek későbbi, különböző alkalmakhoz kötődő találkozóinak köszönhetően a kapcsolatot hamarosan baráttá mélyítette. Cikkünkben ezeken keresztül próbálunk betekinteni a Bajától légvonalban igencsak közel fekvő szerbiai település katolikus közösségének életébe és az eltelt néhány év eseményeibe. A részletezés előtt összefoglaljuk a magyar határtól csupán 2 kilométerre fekvő falu múltját.

A település ősi neve Rég, amely a török idők alatt az 1590. évi defterekben már, mint Rigyica került említésre, de később előfordult Új-Legyen megjelölés is (minderre vonatkozóan részletesen Iványi István: Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára I-V. Szabadka 1899-1907. Legyen, Regőce, Rég és Rigyica szócikkek). A falu történetéről (az 1910-es évek elejéig) Lányi Károly rövid összefoglalásban olvashatunk (*Rigyica*. In: Bácsország, 2004. IV-VI. 85. oldal). Az 1898. évi IV. törvény 2. paragrafusa alapján a belügyminiszter 1904. január 11-én kelt rendelete a Rigyica elnevezést Regőcére változtatta, emellett a szerbek a Riđica (Ridjica), a németek pedig a Legin elnevezést használták. A trianoni békeszerződés következményeként és a falu fekvése okán külterületének határvonala hosszú szakaszon magyar-szerb államhatár lett: szomszédai nyugaton Bácsszentgyörgy, északnyugaton Gara, északon Bácsborsód, keleten Katymár. Szerbiában

Regőce és a szomszédtelepülések a 20. század elején, a III. katonai felmérés térképén (Sztanisics magyarul Őrszállás, Krusevlya pedig Körtés, továbbá a Gyurity szállások ma Bácsszentgyörgy)

délnyugaton Rasztina, délen a nagyrészt elnéptelenedett, elpusztult Körtés (1971 óta Gádor külterülete), délkeleten pedig Őrszállás fekszik szomszédságában. A falu kül- és belterületét a bácsborsódi és a katymári határ felől egy-egy ágon érkező, majd az országhatártól néhány méterre – de már szerb oldalon – egyesülő, végül Bácsszentgyörgy felé távozó Kígyós-vízfolyás nevének megfelelően tekervényesen szeli át.

A török idők után kamarai birtok Regőce 1801-ben királyi adományként került a horthi és attól kezdve rigyiczai előnevet is kapott Kovách Imre (1758-1829) és felesége, Márffy Katalin (1763-1842) birtokába, akik hamarosan a falu központjában csinos kastélyt építettek (Bischof bajai építész 1806-ban készült el vele), valamint mellette – az urasági lak keleti oldalán – szép angolparkot alakítottak ki. Az addig szerbek lakta telepü-

lés új földesura (hozzá hasonlóan) római katolikus vallásúakat telepített le: Csátaljáról, Körtésről, Nemesnádudvarról, Őrszállásról, Vaskútról és Soroksárról (valamint utóbbi környékéről) németeket, Tatárszentgyörgyről illetve Miskéről magyarokat. Az első pravoszláv templomot 1731-ben, majd annak helyén a ma is meg-

Regőce fekvése a trianoni határ meghúzását követően

A kastély a 20. század elején

A kastély jelenleg, a karakterét adó kiugró homlokzati részt elbontották. Még megmenthető!

A Kovách-család 1613-ban kapott nemeslevelének címere: véres kard felett három levágott török fő, felette páncélos, nyílt sisakú jobb kezében kardot tartó vitéz, jobbján sugaras nappal, balján növvő félholdal, felül koronából kinövő páncélos

lévőt 1845-ben építették (Szent Miklósnak ajánlva áldotta meg Kovacsics Vazul zombori esperes), a mai formájában 1816-ban elkészült katolikus templomot Urunk Jézus Mennybemenetelének tiszteletére báró Bernátfy József kalocsai kanonok szentelte fel [Egy rigicai lakos: *Rigica és környéke Bács-Bodrogh vármegyében*. Baja, 1862. 16. és 32. oldalak (valójában Kovách Imre unokája, az 1827-ben született és 1870-ben elhunyt 1848-as honvédfőhadnagy, Kovách Nep. János a könyv szerzője)]. Bernátfy kanonokról érdemes megemlíteni, hogy 1800-1808 között bajai plébános volt és 1811-ben a bajai Máriakönyve-Vodica kegyhely kápolnáját is ő benedikálta. A pravoszláv templommal kapcsolatosan Kovách Nep. János előbbieken idézett

könyvének 13. oldalán feljegyezte, hogy „... a helybeli óhitű templomban máig is gondosan föntartatik egy nagy régiségre mutató s a püspök ülhelyeül szolgáló faszék, úgy Krisztust és Máriát ábrázoló két fakép is, melyek a báthmonostori óhitű kolostor elpusztításakor onnan ide hozattak.”

A vármegye Bajai járásába tartozó Regőcén az 1900. évi népszámlálás adatai alapján

3588 lélek lakott: anyanyelv szerint mintegy 65% a németek, 24% a magyarok és 11% a szerbek, továbbá vallás szerint közel 88% a római katolikusok, 11% a görögkeletiek és 1% körüli a zsidók aránya. A vasúti elérhetőséget és a mezőgazdasági termékek szállítását a forgalomnak 1895. szeptember 14-én átadott Baja–Gara–Regőce–Zombor, illetve a menetrendszerű működését 1903. október 31-én megkezdő Kiskunhalas–Bácsalmás–Katymár–Regőce helyi érdekű vonalak biztosították. Érdekességként szólni kell arról, hogy mind közúton, mind vasúton Regőce – Zomborral összehasonlítva – Bajához feküdt közelebb. A magyar királyi kereskedelemügyi miniszter 83564/II.1900. szám alatt kiadott távolsági térképe alapján a Baja–Rigycica távolság 25,60, a Rigycica–Zombor pedig 27,71 kilométer. (Szobotka Rezső–Elek László: *Bács-Bodrog vármegye területén lévő szab. királyi, törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városok, valamint községek távolsági mutatója*. Zombor, 1902.) Ugyanezt a korabeli menetrendek alapján, vasúton vizsgálva Bajától 26, Zombortól 28 kilométert kapunk. A jelenlegi lehetőségek szerint autóval Bajáról a Hercegszántó–Bezdán–Gádor–Körtés–Őrszállás–Regőce útvonal 80 (a Körtés térségé-

Múltbeli kastélyenteriőr

ben lévő kátyús részek miatt az autó műszaki állapotának óvása okán jelenleg nem ajánlott), ha a határátlépés után Béreg, Küllöd (Kollut), Bezdán, Zombor, Nemesmilitics és Őrszállás településeken haladunk át, akkor 88 kilométert kell megtenni. A Zombor–Regőce vasútvonalon az 1970-es évek második felében szüntették meg az utasforgalmat (az 1990-es években ugyanez történt a teherforgalommal is), így napjainkban csak helyközi buszokon lehet tömegközlekedéssel Zomborból a faluba eljutni.

Az 1. világháború végén Linder hadügyminiszter fegyverletételi rendelete nyomán báró Kövess Hermann tábornagy déli arcvonala felbomlott (a német hadsereg elvonult, a cseh hadtestet elszállították, a magyar hadosztályokat leszerelték és a Dunai Flotilla Budapestre hajózott), így a szerb hadsereg ellenállás nélkül szállhatta meg Bács-Bodrog vármegyét és 1918. november 13-ára jutott el Zomborba, Szabadkára és Bajára. Rövidesen, 1918. december 1-én megszületett a Szerb-Horvát-Szlovén (S.H.S.) Királyság. A leírtak következményeként alapvető változások kezdődtek a Regőcén élő emberek életében, amelyet az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés, majd annak ratifikálása véglegesít

*A pravoszláv templom
(a katolikus templom tornyából fényképezve)*

tett. Az úgynevezett Bajai Háromszög kiürítése utáni határmegállapítás során a magyar törekvések ezen a vidéken a Kígyóspatak medencéjének, tehát Béreg, Küllöd és Regöce megszerzésére irányultak, a szerbek viszont Hercegszántót és Katymárt követelték. A magyar-szerb Határmegállapító Bizottság 1922. március 22-én járt Regöcén, ahol meghallgatta a különböző anyanyelvű lakosok képviselőit: ezt is figyelembe véve jelölték ki a jelenlegi államhatárt (Vassel Károly: *A déli végek elhatárolása a trianoni szerződés szerint*. Szeged, 1922; Toša Iskruljev: *Raspece srpskog naroda u Sremu 1914. godine i Madžari. Sa madžarske granice Bajski torkut, Sent Andrija. Štamparija i knjigovoznica Jovanovići Bogranov*, Novi Sad 1936; Stefan Bräutigam: *Ein Dorf mit drei Namen. Legin, Ridjica, Regöce*. Heubach, 1977). A frissen megalakult S.H.S. Királyságot nyolc tartományra osztották, közülük a Vajdaságot Bácska, Bánát és Baranya elcsatolt részeiből hozták létre (ide került Regöce). Már 1921-ben két részre vált a Vajdaság: a Tiszától nyugatra eső rész lett a Bácska és Bánát Tartomány (Újvidék székhellyel), az attól keletre fekvő pedig a Belgrád Tartomány (Belgrád központtal). Újabb változást I. Sándor király 1929. január 6-án bevezetett diktatúrája nyomán történt közigazgatási átalakítások hoztak: létrejött a kilenc bánóságba és a fővárosba (mint különálló igazgatási egységbe) szervezett Jugoszláv Királyság. Hat bánóság határait úgy alakították ki, hogy a szerbek többségben legyenek az ott élő többi népcsoporttal szemben. A cikkünk szempontjából fontos Dunai Bánóság megközelítően az 1919-es állapotok szerinti Vajdaságból és a hozzá kapcsolt észak szerbiai területekből állt, ide tartozott Regöce.

Hermann Rüdiger a délszláv Bácska német lakosságának életviszonyait vizsgálva jutott el Regöcé-re, 1931-ben megjelent könyvéből (*Die Donauschwaben in der südslavischen Batschka*. Stuttgart, 1931. 45-49. oldal) kitűnnek a falu korabeli legfontosabb jellemzői. A szerb jegyzőtől kapott adatai alapján a településen 2470 német, 1100 szláv (főleg szerb) és 590 magyar élt, a szerző megjegyzése szerint az idegen hangzású nevű magyarok és németek a szlávokhoz kerültek besorolásra. Az

1900-as népszámlálás adataihoz képest a németek lélekszáma 149-el nőtt, a szlávoké közel háromszorosára emelkedett, a magyarok 287-el lettek kevesebben. Fentiek alapján a település lakosságának még ekkor is több mint felét – abszolút többséget alkotva – a német anyanyelvűek tették ki. Regöce korábban Bács-Bodrog vármegye észak-nyugati vidékén ahhoz a 13 nagyobb német közösségből álló összefüggő régióhoz tartozott (az alábbi településeken éltek jelentősebb számban német anyanyelvűek: Csávoly, Bácsalmás, Bácsbokod, Vaskút, Kunbaja, Csátalja, Gara, Katymár, Regöce, Őrszállás, Körtés, Gádor és Küllöd), amelyből a trianoni határkijelölés nyomán az utolsó öt az S.H.S. Királysághoz került. Az államhatár megszüntette Regöce vasúti csomópont helyzetét: Zombor felől itt ért véget a vonal, továbbá ezen a módon megszűnt a kapcsolat Garával és Katymárral. Mindezek nyomán súlyosan sérültek a kitűzött országhatár két

A katolikus templom egy régi felvételen

oldalán élő emberek közötti rokoni és baráti szálak, valamint megszakadtak a korábbi gazdasági összeköttetések, így új érdekeltségi viszonyok kiépítése vált szükségessé. A létrejött Királyság agrártörvénye a földbirtok 521 katasztrális hold (300 hektár) fölötti részét a földreform céljára igénybe vette, ez alól csak a mintagazdaságok és a szőlők jelenthettek kivételt. Az új idők új szelei természetesen érintették a Kovách-uradalmat is, a településen kisajátított telkekre számos dobrovoljácot (főleg szerb nemzetiségű 1. világháborús önkéntesek elnevezése) telepítettek le. A regöcei birtokviszonyok változásainak jellemzőit ismerteti Toša Iskruljev és Stefan Bräutigam korábban említett munkáinak részlete (előbbi 310-313., utóbbi 76-78. oldalain). Előzőek mellett számos, a településen élő emberek életében jelentkező, megoldásra váró probléma jött elő: Rüdi-

A Kálvária kápolna és a keresztút részlete eredeti állapotában

ger szerint a Kovách-kastély 25 katasztrális hold (nagyjából 14,4 hektár) kiterjedésű parkja elvadulva szomorú képet mutatott ottjártakor, Bräutigam megjegyzése alapján a katolikus templom rendje és a fenntartásával kapcsolatos adományok nem tükrözték a különböző anyanyelvű hívek közötti létszamarányt stb. A világháborúban hadi célokra elvitt harangok pótlása a magyar és a német anyanyelvű hívek felajánlásainak köszönhetően 1927-ben vált lehetségessé, abban az esztendőben került sor a templom belső festésére, megújítására is. A regőcei németek 1922. február 2-án alakították meg a Sváb Kultúregyletet (Schwäbisch-Deutsche Kulturbund), amely első ízben 1933. augusztus 6-án a környező falvakból érkező mintegy 200 vendég részvételével egész napos, nagyszerű aratófesztivált tartott. A korabeli részletes szerb beszámoló (Toša Iskruljev idézett munkája 324-327. oldal, könyvének 80-83. oldalán németre fordítva átvette Stefan Bräutigam, valamint megtalálható szintén németül Michael Hutfluss: *Familienbuch Ridjica*. Freckenfeld, 2010. 12-14. oldalán is) kiemelte, hogy a falu teljes német lakosságát mozgató rendezvény tökéletes szervezésben, a legnagyobb rendben és nyugalomban zajlott (senki sem játszott túl a szerepét, nem volt felesleges hangoskodás és italos embert sem lehetett látni).

Előzőekhez még hozzá kell tenni azt, hogy a közvetlen szomszédságban fekvő és a báró Rédl család tulajdonát képező (ott uradalommal és 1818-ban épült kastéllyal bíró) Rasztina az 1. vi-

lágáborút lezáró békeszerződés alapján először Őrszálláshoz tartozott, ám már 1922 áprilisának elején Regőcéhez csatolták. Az 1900-as népszámlálás szerint az akkor Szántova (1904-től Hercegszántó) határában lévő Rasztina pusztán 303 lélek élt, ahová a Királyság földbirtok reformja során 147 (főleg Likából származó) családot telepítettek le (Csuka János: *Akiktől elvették a földet és akiknek odaadták*. Kalangya, Újvidék, 1940. 7.-8.-9. szám, 346. oldal). A puszták szó ez esetben – napjaink közfelfogásától (megműveletlen, legeltetett nagy síksági terület, mint például Bugacpuszta) eltérően – a helységtől távolabb fekvő nagybirtokot jelentett, ahol kastély állt parkkal és mellette cseleddlakásokkal. Ilyen volt az 1. világháború előtt Rasztina, amelynek történetéről Toša Iskruljev és Stefan Bräutigam korábban említett kiadványai mellett részletesen Milenko Beljanski *Rasztina* című, 1979-ben, Zomborban megjelent könyvében olvashatunk. A puszták nagyságrendjére egyébként jellemző, hogy az 500 hold alatti birtokokat csak szállásnak hívták.

Szólni kell arról a tényről is, hogy az agrárreform nyomán csökkent a mezőgazdasági termelés és a termelékenység: a Bácskába telepítettek alacsonyabb termelési kultúrájú területekről érkeztek, akik megfelelő tőke hiányában sokszor a bankokra – ez gyakran maga után vonta az eladósodást – voltak utalva. Emellett az itt élők az ország déli, elmaradottabb területeinek lakosaihoz képest jelentősen több adót fizet-

tek, másrészt befizetéseik jó részét nem a helyi fejlesztésekre fordították. Ez azért volt így, mert a mindenkori belgrádi politika az egyes országrészek közötti fejlettségi különbségek csökkentésére, kiegyenlítésére törekedett. Emellett „Megindult egy hatalmas tőkeelszívás a (kb. négyszerte) fejlettebb horvát és szlovén területekről (valamint a Bácskából és Bánságból) Szerbia felé.” (Sokcsevits Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig*. Budapest, 2011. 507. oldal) A földhöz jutottak közül papír szerint is birtokossá válva a művelés nehézségei és kellő szakértelem hiányában nem kevesen frissen szerzett tulajdonuk eladásában gondolkodtak (erre reagálva adták ki később az ingatlanvásárlást külön engedélyhez kötő rendeletet). A new yorki tőzsdén 1929 októberének végén kitört világgazdasági válság a problémákat tovább nehezítve – az ország gazdaságának szerkezete okán kis késéssel – ilyen körülmények között érte el a Királyságot. Az újvidéki árutőzsdén 1930 januárjában a búza és a kukorica mázsánkénti ára 265 illetve 256 dinár volt (önköltségi árak már 1925-ben 230 illetve 153 dinár körül alakult), a változások nyomán ugyanezen év decemberében már csak 147,5 illetve 87,5 dinár lett (Nikolaus Rettig: *Die Orstgeschichte der Gemeinde Stanischitsch wie es einmal war von 1786-1945*. München, 1980. 53. oldal). A krízis hatása azért is bizonyult jelentősnek, mert az ország lakosságának 80 % élt akkor a mezőgazdaságból. Azokban a nehéz időkben igen sok családnak szerény körülmények jutottak osztályrészüll.

Dr. Nebojszki László

Védendő védtelenek: a keltikék

„Zöldülni kezd a sarj mező,
Levéltre nő levél a fán,
S ha lesz virága, lombja, majd
Alatta szól a csalogány.”

– olvashatjuk az 1839-ben Baján született Csupor Gyula Tavaszkor című költeményében. Az ideai tél az enyhe január után erős februári havazással és farkasordító hideggel folytatódott, amelyet a tavasz a kizöldülő gyepszint virágainak sokaságával előbb-utóbb vált: közéjük tartozik az odvas (*Corydalis cava*) és az ujjas keltike (*C. solida*) is.

A keltike nemzetség virágszirmainak színei többnyire bíboros, lilásvörös és halványkék változatokat mutatnak, de olykor fehérvirágú (*albiflora*) forma is megjelenik. A szár csúcsán fejlődő fürtös virágzatban – jellemzően bókoló habitust mutatva

– olykor 15-20 virág csoportosul. A sárga virágú változatuk (*Corydalis lutea*) 20-30 centiméterre növekvő szára elágazik, míg gyökere – a többi hazai keltike gumós alakjától eltérően – kúszó, megnyúlt gyökörtörzset fejleszt (vadon élő fajtársainál később, júniustól késő őszig virágzik). Az ismert keltike fajok mintegy negyede található meg Magyarországon, a nemzetségben keverékfajok ritkán fordulnak elő. A növény magvai megnyúlt, becőszerű tokban képződnek, terjesztésükben a hangyák gyakori közreműködők. A keltikék főként a gumóikban felhalmozódó alkaloidák miatt mérgező hatásúak (a központi idegrendszert bénítják), ez a tulajdonságuk tette őket egykor a népi gyógyászat, ma a gyógyszeripar számára hasznosíthatóvá.

A keltikék többnyire erdőlakók – egyes élőhelyeken tömegesen is megjelenhetnek –, de a tápdús talajú szőlőkultúrák gyomtársulásaiban is előfordulhatnak. Prodan Gyula az odvas keltikét az Óbecse, Futak, Vajszka, Bács, Bácsordas, Bezdán és Apatin melletti erdőkben, a törpe keltikét (*Corydalis pumila*) pedig a bezdáni erdőerdészlaka melletti erdőrésztletben említi (*Bács-Bodrog vármegye flórája*. In: Magyar Botanikai Lapok, XIV. kötet, 1915. 222. oldal). Tölgy-köris-szil ligeteket, ritkán gyertyános tölgyeseket ad meg jellemző élőhelyként Kevey Balázs és Tóth Imre, konkrét megtalálásként Béda-Karapancsa Park-, Kormos-, Béda-, Felső-Béda és Bok-erdőit, továbbá a Nagy-rétet említve (Kevey Balázs-Oroszné Kovács Zsu-

Közelkép a virágról

zsanna – Tóth Imre – Borhidi Attila: *Adatok a Béda-Karapancsa Tájvédelmi Körzet flórájához*. In: Dunántúli Dolgozatok Természettudományi sorozat 6. kötet, Pécs, 1992. 18. oldal és Kevey Balázs – Tóth Imre: *Adatok a hazai Alsó-Duna ártér flórájához*. In: Kitaibelia V. évf. 1. füzet, 2000. 137. oldal).

A mákfélék (Papaverales) rendjébe, a füstikefélék (Fumariaceae) családjába tartozó keltikék Corydalis tudományos nemzetség megjelölése a görög korydalionból

ered, amely a korydosz (pacsirta) és a korysz (sisak) szavakkal függ össze. A növény virágának megnyúlt szirma a pacsirta bóbítájára emlékeztet. Német neve a Lerchensporn magyarul pacsirtasarkantyú, emellett a Sporn szó egyik jelentése kakasarkantyú. Hoffmann Károly és Wagner János könyvében összegyűjtött népi elnevezések az odvas keltikéről hüvelykes földfüstje, kakasláb, lyukas ír, Szent-György-virág, tavaszi gerezdeske, és üres földfüstfü, az ujjas keltikéről bárányvirág, borsóvirág és kakas bandikó (*Magyarország virágos növényei*. Budapest, 1907. 143. oldal). Zömében előzőek ismétlődnek Csapody Vera és Priszter Szaniszló munkájában, azzal az eltéréssel, amely szerint a kakasbandikó, kakasláb, kakassarok, kakasvirág, kecskeláb, lehelkürtje megjelölések általában a keltikékre vonatkoznak (*Magyar növénynevek szótára*. Budapest, 1966. 99., 140. és 197. oldalak). Az odvas keltike elnevezés eredetét az odvas gumók adják, amely visszaköszön több terminusban. A kecskeláb onnan származik, hogy a növény pártájának alakja kecskelábra emlékeztet; a lehelkürtje a virág formájával hozható összefüggésbe; a kakassarok utalás a felső virágszirom formájára. Linné az odvas keltikét a Fumaria (Füstike) nemzetségbe sorolta, ezért lett a növény társneve a füstike (földfüstje, földfüstfü). A népi gyógyítás szerint, ha a könnyező, a homályos vagy a „befüstölődött” szemet a növényvel bekenték, az megtisztult. A földfüstje nedvét régen ajánlották sárgaság leküzdésére, továbbá azt tartották, hogy le-

A virág érdekes színei

vét cseresznye- vagy szilvafa mézgában (gummában) megfőzve és a kapott anyagot kenetként használva az ember kopaszságát megszorósítja (a köznép a főzetet macskaméznek hívta).

Dr. Laki Ferenc
Dr. Nebojszki László

Az odvas keltike jellegzetes levelei és virágai

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlasszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**